

Ook een konijn is wel eens het haasje

Morele verantwoordelijkheid jegens dieren in verschillende contexten

Moral responsibility towards animals in different contexts

Joyce Verbrugge
3260127

Onderzoekstage Master Geneeskunde van Gezelschapsdieren
Universiteit Utrecht

Begeleider: Dr. Franck L.B. Meijboom
Februari- mei 2013

All animals are equal, but some are more equal than others.

George Orwell, Animal farm

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Samenvatting	4
Moral responsibility towards animals in different contexts	5
1. Inleiding	7
2. Dieren in de maatschappij	9
2.1 Doeleinden	9
2.2 Maatschappelijke discussie	9
2.3 Het ene konijn is het andere niet	11
3. Ontwikkeling positie van dieren	12
3.1 Historische visies	12
3.1.1 René Descartes	12
3.1.2 Jean-Jacques Rousseau	13
3.1.3 Immanuel Kant	14
3.1.4 Conclusie	15
3.2 Ontstaan regelgeving en beschermingsorganisaties	15
3.3 Huidige regelgeving	18
4. Morele verantwoordelijkheid jegens dieren	21
4.1 Ethische theorieën	21
4.1.1 Contractualisme	21
4.1.2 Utilisme	23
4.1.3 Rechten visie	27
4.1.4 Vermogensethiek	29
4.2 Morele positie van dieren	30
4.3 Conclusie	32
5. Context-afhankelijke benadering	32
5.1 Welzijn	33
5.2 Gelijkheidsbeginsel	38
5.3 Partijdigheid	40
5.4 Zorgplicht	42
5.5 Conclusie	47
6. Aanbeveling	48
Dankwoord	51
Referenties	52

Samenvatting

De diversiteit aan soorten dieren en de contexten waarin we in Nederland met ze te maken hebben, is omvangrijk. In de verschillende contexten wordt niet met alle dieren op dezelfde wijze omgegaan. Zo wordt een konijn dat als huisdier wordt gehouden, vaak anders behandeld dan een konijn dat gehouden wordt voor vleesproductie. Zouden wij alle dieren ongeacht de context hetzelfde moeten behandelen of is er ruimte voor het verschillend behandelen van dieren? Om deze vraag te kunnen beantwoorden moeten we kijken naar de morele verantwoordelijkheid, die we als professionals op het gebied van diergezondheid, dierenwelzijn en dierbeleid, hebben jegens dieren. Van belang hierbij is of deze verantwoordelijkheid ten opzichte van dieren, in alle contexten hetzelfde is. Deze morele verantwoordelijkheid is gebaseerd op de morele positie van dieren, die op basis van ethische overwegingen aan het dier wordt toegekend. Om de diversiteit te kunnen duiden en evalueren, is het relevant een aantal principes zoals zorgplicht, welzijn en partijdigheid mee te wegen om de relatie tussen morele verantwoordelijkheid en context vast te kunnen stellen. Wanneer de morele verantwoordelijkheid jegens dieren in verschillende contexten duidelijk is, is het mogelijk specifiekere regelgeving voor de omgang met dieren te realiseren.

Moral responsibility towards animals in different contexts

There is a considerable amount of diversity in kinds of animals and the contexts we encounter these animals in the Netherlands. The way we handle animals can differ between various contexts. A rabbit that is being kept as a pet, is often treated differently than a rabbit used for the production of meat. Should we treat all animals the same despite context or is there room for treating animals differently when it comes to forming policies? To answer this question, I examined the moral responsibility we have towards animals, on three different levels. These levels are:

- The moral position of animals
- The moral responsibilities we have towards animals
- The specific considerations in specific contexts

To determine where animals morally stand, I've reviewed the historical views of Descartes, Rousseau and Kant. The moral value we award animals can differ from them having only instrumental value, to them having an inherent dignity. These positions are extremes on a scale, with a lot of possible positions in between them. The position in which animals have intrinsic value, is the current position in government policy. Equally important for the moral position of animals, is the way their interests are taken into account. There are different ethical theories that describe if and how, the interests of animals matter when we make decisions. From these theories we can derive that the way we should treat animals, can differ depending on context.

The moral responsibilities we have towards animals, is partially dependent on the moral position they hold. This tells us if we need to protect the interests of animals and why. To establish what kind of responsibility we have towards animals, it is essential to know what the interests of animals are and how we can care for them. The concept of welfare is very important in this matter. With welfare clearly defined, it is possible to assess the quality of welfare of animals in different contexts. This way we can formulate specific ways to care for the welfare of animals in specific contexts.

Difference in contexts also give rise to specific considerations. These considerations can be morally relevant to our moral responsibilities towards animals. To define what our duty of care is towards animals, different factors contribute. The way animals depend on humans, is very important when establishing a specific duty of care. Animals who live in the wild, don't need a lot of specific care because they are not completely dependent on humans. The care for these animals should be given by not harming their environment. Animals who live as pets, need more specific care because they are unable to fulfill certain needs. Since humans created this environment, they are responsible for providing this specific care.

Another important aspect of our interactions with animals, is the relationship we can have with them. People can have a certain connection to their own pet that they don't have with other animals. When we acknowledge the fact these relationships exist, we can examine the impact it has on moral responsibility. It is important to see the responsibilities that derive from a specific relationship, as extra responsibilities on top of the moral responsibilities we already have for all animals. This way some animals benefit from additional protection and care, without other animals being overlooked.

After research on the three different levels, I can draw a conclusion on our moral responsibilities towards animals in different contexts. All animals have the same moral value and moral position. We have the same moral responsibilities against them, regardless the context. The way we practically carry out these responsibilities in different contexts however, can differ because of other morally relevant contributing factors. Based on this conclusion, we can define more specific regulations for the way we treat animals in different contexts.

1. Inleiding

Dieren zijn op verschillende manieren aanwezig in ons leven. We hebben allemaal te maken met dieren, of dit nu direct of indirect is. Dit geldt natuurlijk voor de personen in meer dan de helft van de Nederlandse huishoudens waar een huisdier aanwezig is.¹ Maar ook mensen zonder huisdieren komen in contact met dieren bijvoorbeeld door vlees te eten of zuivelproducten te gebruiken. In Nederland zijn op dit moment zo'n zestien miljoen mensen veganist wat impliceert dat het overige deel van de bevolking in ieder geval gebruik maakt van producten die met behulp van dieren tot stand komen.² Ook biedt het houden van dieren aan veel mensen werkgelegenheid in diverse sectoren en zijn sommigen dus voor hun inkomen afhankelijk van de invloed van dieren. Je kunt hierbij denken aan mensen die werken in de productie van dierlijke producten en ook hele andere beroepen als dierenarts, medewerker in een dierentuin, fabrikant van diervoeders etc. Afgezien van het nut dat dieren op deze manier opleveren, zien veel mensen ze ook als een bron van gezelschap en plezier. In 2012 hebben Nederlandse dierentuinen bijna 10 miljoen bezoekers getrokken en alle kinderboerderijen bij elkaar trekken naar schatting zo'n 25,4 miljoen bezoekers per jaar.^{3 4}

De meeste mensen zullen zich wel bewust zijn van het feit dat ze op deze manieren in contact komen met dieren, maar er zijn ook andere functies die dieren vervullen die waarschijnlijk minder in het oog springen bij het grote publiek. Het gebruik van paarden voor de koninklijke koets op prinsjesdag is een gegeven en dat Sinterklaas bij de jaarlijkse intocht op zijn paard aankomt, wordt beschouwd als traditie. De meeste mensen zullen zich niet realiseren dat zij bij het bijwonen van deze bijeenkomsten effect hebben op de dieren en dat de dieren net zo zeer een uitwerking hebben op de mensen langs de kant. De paarden kunnen schrikken als iemand langs de kant iets roept, maar evengoed kan iemand angstig zijn als een van de paarden ineens zou steigeren. Mensen en dieren zijn in deze maatschappij met elkaar verbonden zowel in positieve opzichten als in negatieve. Iemand kan ontzettend blij zijn met zijn of haar hulphond terwijl een ander diezelfde hond liever kwijt zou zijn omdat die in zijn tuin poept. Hoe je als mens persoonlijk ook tegenover dieren staat, je zult in ieder geval met ze te maken krijgen want ze zijn alom vertegenwoordigd in de huidige maatschappij. Dit maakt dat de omgang van mensen met dieren een collectieve aangelegenheid is. Het is dus belangrijk dat er geformuleerd wordt, hoe men behoort om te gaan met dieren. Dit zal enerzijds gericht moeten zijn op een ieder in de maatschappij, door middel van een beleid vanuit de overheid. Anderzijds moet er door professionals in de sectoren van diergezondheid, dierenwelzijn en dierbeleid, bepaald worden hoe we met dieren om moeten gaan. Denk hierbij aan dierenartsen die, via de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD), bepalen hoe het beleid voor de omgang met dieren moet worden ingevuld.

Wanneer we als mensen op een verantwoorde manier met dieren willen omgaan, is het belangrijk te weten wat onze morele verantwoordelijkheden zijn jegens dieren. We zullen dus moeten definiëren wat onze morele verantwoordelijkheid inhoudt. Het gaat hier om een moreel vraagstuk waarop in de samenleving verschillende visies bestaan, waardoor ethische reflectie noodzakelijk is.⁵ Het gaat immers niet alleen om feiten, maar ook over normen en waarden. Onze morele verantwoordelijkheid is afhankelijk van de ethische opvattingen en visies die wij hebben over dieren. Op basis daarvan moet door de overheid een beleid gevormd worden om onze verantwoordelijkheden praktisch invulling te kunnen geven.

Tussen mensen onderling lopen ethische opvattingen over onze omgang met dieren sterk uiteen. Dit zorgt voor een uitdaging bij het bepalen van een beleid waar voldoende draagvlak voor moet zijn. Hierbij komt dat de positie van dieren niet eenvoudig te bepalen is. Niet alleen zijn er veel verschillende diersoorten waar we rekening mee moeten houden, maar worden ze ook in diverse contexten gehouden. Een konijn wordt vertroeteld als huisdier, terwijl een ander konijn gebruikt wordt als proefdier. Niet alle dieren worden dus op dezelfde manier behandeld. Bij het formuleren van een beleid ten aanzien van dieren is het belangrijk dat deze verschillen wel meegewogen worden. Professionals die zich bezig houden met dieren, moeten zich verantwoorden aan de samenleving en de daarin heersende opvattingen over de positie van dieren. Ook moeten zij vanuit een eigen professionele ethiek, een standpunt bepalen over de morele waarde die ze zelf aan dieren toekennen. Of dieren in verschillende contexten verschillend behandeld mogen worden, is afhankelijk van de morele waarde van deze dieren. We moeten daarom onderzoeken of er legitieme morele redenen zijn om dieren, afhankelijk van de context, een verschillende morele waarde toe te kennen. Is de morele waarde van een gezelschapskonijn groter dan die van een konijn als proefdier? Wanneer er een verschil is in morele waarde van konijnen in verschillende contexten, kan dat een rechtvaardiging zijn voor het verschillend behandelen van konijnen. Als de morele status van alle konijnen identiek is, moeten we kijken of, afhankelijk van de context, andere morele overwegingen een rol spelen. Verplichtingen jegens mensen of de relatie tussen mens en konijn, kunnen van invloed zijn op de morele verplichtingen jegens konijnen in verschillende contexten. Of we konijnen verschillend mogen behandelen, is dus zowel afhankelijk van de morele status van de dieren als andere context-afhankelijke overwegingen.

Om te kunnen bepalen hoe men in Nederland hoort om te gaan met dieren in verschillende contexten, moeten we zorgvuldig reflecteren op de diverse zaken die een rol spelen in deze kwestie. Hierbij dienen we zowel empirisch als normatief te kijken naar de manier waarop wij omgaan met dieren. We moeten onderzoeken waarom niet alle dieren hetzelfde behandeld worden en of dat wel of niet in strijd is met onze morele verantwoordelijkheden. Dit zal afhankelijk zijn van ethische afwegingen, waarbij concepten zoals zorgplicht en partijdigheid een centrale rol spelen.

Voor het professioneel handelen en het formuleren van beleid, is het essentieel dat de totstandkoming ervan duidelijk en inzichtelijk wordt gemaakt, zodat er meer begrip en draagvlak ontstaat. De professionele verantwoordelijkheid moet ingevuld worden, door morele uitgangspunten expliciet te maken en ze te communiceren naar anderen. Deze morele opvattingen moeten vervolgens geïntegreerd worden in het eigen handelen. Voor de praktische vertaling van het beleid, zijn transparantie en draagvlak essentieel. Bewustzijn van, en communicatie over het waarom van het beleid, zijn dus noodzakelijk. Er ontstaat dan een beleid, waarvan de handhaving beter nageleefd kan worden.

2. Dieren in de maatschappij

2.1 Doeleinden

In Nederland houden wij dieren voor diverse doeleinden. De doelen die we kunnen onderscheiden zijn: arbeid, gezelschap, onderzoek, het beoefenen van sport, hun vacht, vermaak en de productie van voedsel. Het is hierbij wel mogelijk dat een dier bij meerdere groepen behoort als hij een bijdrage levert aan verschillende doelen.⁶ Het is bijvoorbeeld heel goed denkbaar dat een blindengeleidehond niet alleen in de categorie arbeid valt, maar ook gezelschap biedt. Naast het feit dat wij dieren houden, hebben we ook te maken met semi-gehouden en niet gehouden dieren. Denk hierbij aan wilde dieren als damherten, vossen en vogels en aan dieren als zwervkatten en plaagdieren. De diversiteit aan soorten dieren en in welke context we met ze te maken hebben, is dus omvangrijk.

2.2 Maatschappelijke discussie

Dieren hebben op vele manieren invloed op onze maatschappij en manier van leven. Voor sommige mensen is dit middels direct contact met een huisdier. Anderen maken vooral gebruik van de producten die dieren opleveren zoals melk en vlees. De meningen over dieren en hun positie in onze maatschappij kunnen nogal uiteen lopen onder de Nederlandse bevolking. Zo eet de meerderheid van de Nederlanders vlees, maar is er ook een groep van zo'n zeventienhonderdvijftigduizend mensen vegetariër.⁷ Hoewel er meerdere redenen kunnen zijn waarom iemand geen vlees wil eten, doen veel vegetariërs dit (ook) vanuit het idee dat we dieren niet zouden moeten eten uit respect voor de dieren. Dit toont aan dat wat de ene persoon met betrekking tot dieren acceptabel kan vinden, voor de ander onaanvaardbaar kan zijn.

Dit blijkt ook uit de vele stichtingen en organisaties die betrokken zijn bij de manier waarop we met dieren omgaan. In veel gevallen is zo'n organisatie gericht op het aan de kaak stellen van hoe dieren in bepaalde contexten worden behandeld en proberen een verandering hierin te weeg brengen. Vaak staat de visie van zo'n organisatie recht tegenover de visie van bijvoorbeeld een eigenaar van een bedrijf met dieren of de consument van bepaalde producten. Zo zijn er dierverhuurbedrijven waar je dieren kunt huren voor allerlei activiteiten als een caviarace of schwientje tikken. Deze activiteiten worden aangeprezen als invulling van bijvoorbeeld een schoolreisje.⁸ De dierenbescherming vindt dat dit soort activiteiten met dieren, bedoeld als vermaak, getuigen van weinig respect voor de dieren en een slecht voorbeeld zijn van hoe mensen met dieren zouden moeten omgaan.⁹

Een soortgelijke discussie is ook gaande wat betreft dieren in het circus. Vereniging 'Wilde dieren de tent uit' vindt dat wilde dieren niet in het circus horen vanwege het bijkomende dierenleed en dat het een verkeerd voorbeeld is voor de omgang met en de waarde van dieren.¹⁰ De Vereniging Nederlandse Circus Ondernemingen (VNCO) denkt juist dat de prestaties die dieren in het circus leveren, zorgen voor meer respect en betrokkenheid van het publiek voor de soortgenoten van deze dieren in het wild. Verder zijn zij bang dat een verbod op dieren in het circus een einde op een cultuurgoed, waar veel mensen plezier aan beleven, zal betekenen.¹¹

Er is niet alleen verdeeldheid als het gaat om het gebruik van dieren voor voedsel of vermaak. Ook het produceren van kleding afkomstig van de pelzen van dieren is niet onomstreden. Begin 2013 won de Nederlandse modeontwerper Thom Barends een internationale prijs voor jonge bontontwerpers. Volgens hem maakt de uitstraling van bont een kledingstuk meteen speciaal en is het gebruik ervan in kleding niet anders dan het eten van kipfilet.¹² Stichting Bont voor dieren vindt het gebruik van bont wreed en onnodig en vindt dat dieren niet moeten worden gedood om hun vacht voor kleding te gebruiken.¹³ Het is duidelijk dat er in onze maatschappij veel verschillende visies zijn op de omgang met en het gebruik van dieren. Sinds 2002 is hier ook op politiek niveau meer nadruk op komen te liggen, met de oprichting van de Partij voor de Dieren. De oprichters vonden dat er door politici tot dan toe te weinig aandacht werd besteed aan dierenwelzijn en dierenrechten. De partij stelt zaken aan de orde, veelal met betrekking tot dieren, die eerder niet besproken werden. Het gaat hierbij om zaken als het wel of niet verbieden van de pelsdierfokkerij, of de mogelijke aantasting van het welzijn van rashonden met aangeboren afwijkingen.¹⁴ Onze omgang met dieren is de laatste jaren dus ook in de politiek steeds meer een onderwerp voor discussie. Mede hierdoor is er in de maatschappij meer aandacht voor de diversiteit in opvattingen ten aanzien van dieren. Zo wordt benadrukt dat er verschillende visies zijn, die kunnen bijdragen aan de invulling van de omgang met dieren.

Voor zowel beleidsbepalers als burgers is het dus essentieel, na te denken over hun eigen visie en of deze overeenkomt met de huidige wijze waarop met dieren wordt omgegaan. Hierbij is het voor mijn onderzoeksvraag van belang, of er morele argumenten zijn voor het verschillend behandelen van dieren, afhankelijk van de context. De morele afwegingen die een ieder maakt, moeten immers de basis vormen van het beleid ten aanzien van dieren in verschillende contexten. Om de precieze definitie en implicaties van dieren in verschillende contexten inzichtelijker te maken, zal ik de huidige situatie van konijnen in Nederland gebruiken als referentiekader.

2.3 Het ene konijn is het andere niet

De meeste mensen zullen bij konijnen in Nederland vooral denken aan de konijnen die gehouden worden als huisdieren. Maar konijnen zijn ook in vele andere contexten aanwezig in de maatschappij. Zo werden in 2011 ruim zeventuizend konijnen gebruikt als proefdier vooral voor het ontwikkelen van geneesmiddelen en vaccins.¹⁵ Konijnen worden dus zowel voor gezelschap gehouden als voor het nut dat ze kunnen betekenen voor de gezondheid van mensen. Op andere manieren wordt ook gekeken naar het nut dat konijnen kunnen hebben in de vervulling van behoeften bij mensen. Er zijn vleeskonijnen die worden gehouden en geslacht voor de productie van konijnenvlees. Andere konijnen worden juist gehouden en gedood om hun pels te kunnen gebruiken voor de productie van kleding.¹⁶ Op een kinderboerderij zijn ook vaak konijnen te zien, die dan meer een educatieve functie hebben samen met het bieden van vermaak.

Naast alle konijnen die door ons gehouden worden voor deze diverse doelstellingen, zijn er ook wilde konijnen die nog een onderdeel vormen van de natuur. Hoe we deze konijnen waarderen, kan verschillen bijvoorbeeld door de manier waarop ze ons leven beïnvloeden. Zo kunnen wilde konijnen schade aanrichten aan bijvoorbeeld een tuin of begraafplaats en daarom aangemerkt worden als plaagdieren. Waar aan huiskonijnen vaak geld wordt besteed door de eigenaar om ze gezond te houden, kunnen wilde konijnen die overlast veroorzaken worden afgeschoten. Hoe wij handelen jegens konijnen is dus niet enkel gebaseerd op het feit dat het dier een konijn is. De context waarin wij met konijnen te maken hebben is van invloed op de manier waarop wij met hen om gaan. Een konijn blijft een konijn, maar niet elk konijn wordt hetzelfde gezien en behandeld.

3. Ontwikkeling positie van dieren

3.1 Historische visies

De vraag hoe wij met dieren horen om te gaan, is niet pas ontstaan in de laatste jaren. Eeuwenlang wordt er al door filosofen beschreven wat de plek van dieren in de maatschappij is en wat dat betekent voor het handelen van mensen jegens dieren. Interessant is het om te bekijken of de ideeën achter deze historische visies gebruikt kunnen worden om onze verantwoordelijkheden naar dieren in verschillende contexten te specificeren. De visie op de waarde en functie van dieren is immers van belang voor het bepalen van de juiste manier van handelen in diverse contexten.

3.1.1 René Descartes (1596-1650)

Welke plaats dieren innemen in de maatschappij werd al in de 17e eeuw beschreven door René Descartes. Hij maakte een duidelijk onderscheid tussen mensen en dieren op basis van het wel of niet hebben van een ziel en het gebruiken van taal.¹⁷ Volgens Descartes zijn mensen wezens met een ziel en met de capaciteiten te redeneren. Dit uit zich voor een groot deel door het gebruik van taal. Descartes meent dat dieren wezenlijk anders zijn dan mensen en te vergelijken zijn met machines. Hij erkent dat dieren in staat zijn complexe handelingen uit te voeren en voor sommige taken zelfs beter uitgerust zijn dan de mens. Dit verklaart hij door het feit dat als de mens al machines kan maken die uit zichzelf kunnen handelen, het niet verwonderlijk is dat God een nog beter functionerende machine heeft kunnen maken, zijnde het dier. En ook al kun je zelfs een machine zo programmeren dat hij een aantal woorden kan uitspreken als je op een bepaalde knop drukt, hij zal nooit een antwoord van betekenis kunnen geven op een willekeurige vraag. Descartes meent dat ieder mens hier wel toe in staat is, inclusief mensen die doofstom zijn en een andere manier vinden met mensen te communiceren.

Het feit dat dieren wel de anatomische organen hebben om te communiceren met mensen maar dit niet doen, betekent dat deze dieren niet minder verstand hebben dan mensen maar zelfs helemaal geen verstand. Het feit dat zelfs de domste mensen in staat zijn te communiceren maar dieren niet, is het bewijs dat dieren geen verstand, geen capaciteiten tot redeneren en geen intelligentie bezitten.¹⁸ Dat dieren tijdens proeven lijken te reageren op (pijnlijke) stimuli, wordt door Descartes afgedaan als een automatische reactie op een stimulus waarbij emoties geen rol spelen. Het classificeren van dieren als machines en totaal anders dan de mens, heeft bijgedragen aan een indeling van de maatschappij waarin de mens superieur is en kan doen en laten met dieren wat hij wil. Binnen deze opvatting is er geen ruimte voor het overwegen van het welzijn van dieren, omwille van het dier zelf, bij het gebruik door de mens.¹⁷

De visie van Descartes op dieren geeft de mogelijkheid dieren afhankelijk van de context verschillend te behandelen. Descartes beschouwt alle dieren als machines die geen intelligentie en verstand bezitten. Hierin zijn er tussen dieren geen verschillen, ook niet als de context anders is. Hij bekijkt echter de omgang van mensen met dieren vanuit het oogpunt dat de mens mag doen wat hij wil. Dit betekent dat het prima is als het ene dier anders dan een ander behandeld wordt omdat de mens dat zelf kan bepalen. Deze visie geeft dus ruimte voor het verschillend behandelen van dieren in verschillende contexten op basis van de superioriteit van de mens ten opzichte van dieren.

3.1.2 Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)

Jean-Jacques Rousseau schreef in de 18^e eeuw meerdere uiteenzettingen over de aard van mensen en over de maatschappij. In een van zijn redevoeringen beschrijft hij in het voorwoord hoe zijn opvattingen ook toe te passen zijn op de manier waarop mensen met dieren omgaan. Hij stelt dat dieren niet kunnen deelnemen aan wettelijke afspraken omdat ze geen intelligentie of vrijheid bezitten. Toch zou men wel rekening met dieren moeten houden, op basis van het feit dat dieren ook gevoelige wezens zijn. Rousseau noemt twee belangrijke principes die de mens van nature bezit en waaraan gehoor gegeven moet worden bij de omgang met anderen. Deze principes zijn zelfbehoud en compassie en de mens heeft de impuls deze principes te volgen. Dat mensen hun medemens goed moeten behandelen is volgens Rousseau niet gebaseerd op het gegeven dat ze rationele wezens zijn maar omdat ze 'sentient beings' zijn. Rousseau stelt dat dieren net zo zeer 'sentient beings' zijn, omdat ze ook de capaciteit hebben pijn en plezier te ervaren. Op basis hiervan hebben ze het natuurlijke recht, niet opzettelijk slecht behandeld te worden door mensen. De compassie die de mens in zich heeft, zorgt ervoor dat men alle wezens met gevoel niet zal kwetsen behalve als het andere principe zelfbehoud in het geding komt.¹⁹

Met deze visie wordt een oproep gedaan tot het goed behandelen van dieren vanuit het oogpunt dat dit voor de dieren zelf belangrijk is. Er wordt erkenning gegeven aan de 'sentience' van dieren en benadrukt dat mensen hier respect voor moeten hebben. Deze opvattingen gaan al meer in de richting van het bekijken van de omgang met dieren vanuit het oogpunt van het dier in plaats van de optiek waarin alleen de mens centraal staat. In de visie van Rousseau zijn alle dieren 'sentient beings' en is er vanuit het principe compassie een natuurlijke achtergrond om geen enkel dier slecht te behandelen. In principe worden alle dieren dus gelijk behandeld omdat ze datzelfde natuurlijke recht bezitten.

Toch kan de context waarin men met de dieren omgaat wel van belang zijn. Wanneer het zelfbehoud van iemand in gevaar dreigt te komen, kan hij zichzelf de voorkeur geven boven de compassie naar een ander toe. In gevallen waar dieren een dreiging voor de mens kunnen opleveren, is de regel van het niet slecht behandelen van dieren te verwerpen. De context waarin men in contact komt met een dier kan dus van invloed zijn op de manier waarop men het dier zou moeten behandelen.

3.1.3 Immanuel Kant (1724-1804)

Net als Descartes plaatst Immanuel Kant de mens in hiërarchie boven dieren.¹⁷ Hij ziet mensen als rationele wezens met een op zichzelf staande waarde die meer is dan alleen de waarde die een mens kan hebben als middel om een doel te bereiken. Een persoon is daarin wezenlijk anders dan een ding, dat alleen relatieve waarde heeft als middel, en dient daarom gerespecteerd te worden. Dieren zijn in deze filosofie uitsluitend middelen die dienen voor de mens, aangezien ze volgens Kant geen rationaliteit en geen zelfbewustzijn hebben.

Toch hebben mensen wel verantwoordelijkheden naar dieren. Men zou dieren goed moeten behandelen, niet omdat dit goed is voor de dieren, maar omdat dit ervoor zorgt dat mensen ook mensen goed zullen behandelen. Dieren zijn op een aantal vlakken analoog aan mensen en het slecht behandelen van een dier zou dus kunnen leiden tot het net zo slecht behandelen van de medemens.²⁰ De verantwoordelijkheden die mensen jegens dieren hebben, zijn dus eigenlijk verantwoordelijkheden ten opzichte van de mensheid.¹⁷ Deze filosofie wordt duidelijk verwoord door Kant zelf: "Tender feelings towards dumb animals develop humane feelings towards mankind."²⁰

In de visie van Kant wordt dus wel opgeroepen tot het goed behandelen van dieren en wordt hiervoor ook deels de analogie tussen mensen en dieren als argument gegeven. Dit gebeurt echter vanuit het oogpunt van erkenning van de menselijke autonomie, in plaats van uit een oogpunt waarin de dieren centraal staan. De verantwoordelijkheden die mensen hebben jegens dieren zijn direct afgeleid van de verantwoordelijkheden jegens andere mensen.

Als dieren zich gedragen op een manier die analoog is aan de mens, heeft men ook jegens hen verantwoordelijkheden om die zo verder te ontwikkelen voor de omgang met mensen. Door deze redenering is de omgang met dieren niet zozeer afhankelijk van de eigenschappen van een dier maar van de context waarin men met dat dier te maken heeft. Kant geeft als voorbeeld dat een hond die lange tijd zijn baas trouw gediend heeft, beloond dient te worden net als een mens voor zijn diensten beloond wordt.²⁰ De verantwoordelijkheid naar deze hond is dus specifiek dan naar een andere willekeurige hond omdat hij in een andere context gehouden wordt. In deze visie komt naar voren dat er bij de omgang met dieren een rol is voor de relatie tussen mens en dier. Binnen de theorie van Kant is dus deels te beargumenteren, dat niet alle dieren altijd gelijk behandeld dienen te worden. Hier tegenover staat echter dat Kant mensen als rationele wezens ziet, met de capaciteit tot reflectie. Dit leidt ertoe dat consistentie in menselijk handelen, zwaar weegt binnen de visie van Kant. Er is dus een duidelijke tegenstelling aanwezig, tussen consistent handelen en handelen op basis van de relatie tussen mens en dier. Het verschillend behandelen van dieren in verschillende contexten, is met de visie van Kant dus niet probleemloos te beargumenteren.

3.1.4 Conclusie

Ondanks de duidelijke verschillen tussen de bovenstaande visies, is er ook een overeenkomst te herkennen als het gaat om de waarde die dieren hebben. De morele waarde is, binnen iedere visie, van alle dieren hetzelfde, ongeacht de context. Zo stelt Descartes dat alle dieren vergelijkbaar zijn met machines, waarbij de context van geen belang is. Ook de erkenning van 'sentience' door Rousseau geldt voor alle dieren in iedere context. Over de invulling van de waarde van dieren heersen dus verschillende opvattingen, maar er is overeenstemming over het feit dat de morele waarde context-onafhankelijk is. De wijze waarop we om moeten gaan met dieren, kan om verschillende redenen wel verschillen afhankelijk van de context. De visie van Rousseau is, met de huidige fysiologische kennis van dieren, de meest bruikbare voor het bepalen van de waarde van dieren.

3.2 Ontstaan regelgeving

In de 19^e eeuw was er sprake van een aanzienlijke verandering in de houding van mensen ten opzichte van dieren. Deze verandering leidde tot de ontwikkeling dat dieren wettelijk niet langer alleen maar gezien werden als eigendom maar dat zij beschermd dienden te worden om hun lijden te voorkomen. Deze omslag in het anders denken ten aanzien van dieren werd al aan het einde van de 18^e eeuw in gang gezet. De Britse dominee Humphrey Primatt schreef in 1776 als eerste over de morele en wettelijke positie van dieren.

In een uiteenzetting beschrijft hij dat geen enkel wezen zou moeten lijden onder verwaarlozing, mishandeling, wreedheid of onrecht. Onder andere deze uiteenzetting lijkt te hebben bijgedragen aan het uiteindelijke voorleggen van een nieuw wetsvoorstel aan het Engelse parlement in 1809. Dit wordt gezien als de eerste keer in de geschiedenis dat de bescherming van dieren serieus werd besproken door een wetgevend orgaan. Dit wetsvoorstel, waarin werd gesteld dat de rechten van dieren hoewel ondergeschikt wel moeten worden beschermd, werd uiteindelijk afgewezen maar was wel een opstapje naar serieuze wettelijke veranderingen.

In 1822 werd een artikel in de Engelse wet opgenomen dat een verbod legde op het moedwillig en wreed slaan of mishandelen van paarden, koeien en ander vee.²¹ Dit betekende de eerste wetgeving voor dierenwelzijn in de wereld.²² In navolging van de aanneming van deze wet werd in 1824 in Londen de allereerste organisatie voor dierenwelzijn opgericht: the Society for the Prevention of Cruelty for Animals²³ (SPCA). Deze organisatie zou in de jaren erna lobbyen voor het dierenwelzijn, wat in 1835 leidde tot een nieuwe wet waarbij meer dieren werden beschermd zoals honden en stieren en waarin bijvoorbeeld hanengevechten werden verboden. De SPCA, vanaf 1840 koninklijk onder de naam RSPCA, ging daarna verder met het vechten voor dierenrechten en dit resulteerde in een nog verder aangescherpte wet in 1849 en uiteindelijk in de 'Cruelty against animals act' uit 1876.²⁴

Dit werd wereldwijd de eerste wet waarin het gebruik en de behandeling van dieren voor wetenschappelijk onderzoek beschreven werd. Dieren mochten alleen nog gebruikt worden voor proeven die een nuttig medisch doel hadden en er moest gebruik worden gemaakt van anesthesie.²⁴ Deze wet heeft uiteindelijk lang dienst gedaan, totdat hij in 1986 werd vervangen door de 'animals (scientific procedures) act'.

In Nederland zijn de eerste tekenen van het ontstaan van juridische regelingen voor de bescherming van dieren al aanwezig in de middeleeuwen. Een aantal van deze regelingen had betrekking op de jacht. Een voorbeeld is dat in 1591 bij de patrijzenjacht werd gesteld dat hennen jonger dan een jaar vrij moesten worden gelaten.

De gedachte achter deze regeling was dat de jonge hennen nodig waren voor nageslacht en zo voor voldoende patrijzen konden blijven zorgen om op te jagen. Het effect van de regeling was weliswaar de bescherming van deze dieren, maar dit was zeker niet de achterliggende motivatie. Zo zijn er vanuit die tijd nog meer regelingen te vinden die weliswaar dieren beschermden maar met motivaties als het handhaven van de openbare orde en het beschermen van de menselijke belangen.

In het begin van de 19e eeuw werd Nederland door Frankrijk ingelijfd en viel daarmee onder de Franse wetgeving. Hierin werden dieren uitsluitend gezien als eigendom en was het mishandelen van een dier dus alleen strafbaar als dit iemand anders zijn eigendom was.²⁵

Halverwege de 19e eeuw vonden er veranderingen plaats in de wijze waarop dieren werden gezien in de maatschappij. Er werden een aantal lokale dierenbeschermingsorganisaties opgericht, waarvan de 's Gravenhaagsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren in 1864 de eerste was. Deze werd in 1877 samengevoegd met een aantal andere lokale organisaties tot de eerste landelijke vereniging: de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren.²⁶ De dierenbeschermingsorganisaties zijn zich gaan inzetten voor regelgeving voor de bescherming van dieren, aangezien Nederland toen een van de weinige landen in Europa was dat geen wetgeving had tegen het mishandelen van dieren. Uiteindelijk leidde dit tot het toevoegen van een lid aan de wet op de hondsdelheid in 1875. Hierin werd het moedwillig kwellen, pijnigen en mishandelen van dieren bij de bestrijding van hondsdelheid strafbaar gesteld.

Het zou uiteindelijk nog tot 1886 duren voordat dierenmishandeling op zichzelf in het Wetboek van Strafrecht werd opgenomen. In het wetboek werden twee bepalingen opgenomen ten bate van dieren. De ene bepaling was een algemeen verbod op het mishandelen van dieren. De ander was een verbod om last- en trekdieren te zwaar te belasten en een verbod op het vervoer van dieren waarbij ze pijn lijdten.²⁵ Het opnemen van deze bepalingen in het Wetboek van Strafrecht is een belangrijke mijlpaal voor de bescherming van dierenrechten in Nederland.

Toch heeft het opnemen van deze bepalingen in het Wetboek minder effect gehad op de bescherming van dieren als men misschien zou verwachten. De basis waarop dierenmishandeling strafbaar werd gesteld was kwetsing van de zedelijkheid. Aangezien dieren geen rechten hadden, konden hun rechten ook niet geschonden worden. Mensen hadden er echter wel recht op niet te worden gekrenkt door geconfronteerd te worden met dierenmishandeling. Hieruit is af te leiden dat dierenmishandeling alleen strafbaar werd gesteld als dit in het openbaar gebeurde zodat iemand er aanstoot aan kon nemen. Verder was er alleen sprake van dierenmishandeling als aangetoond kon worden dat iemand opzettelijk wreed had gehandeld en was de definitie van het begrip dierenmishandeling niet specifiek waardoor in de praktijk maar weinig dieren echt beschermd werden door de nieuwe wetgeving.

Pas in 1920 werd een nieuw wetsvoorstel aangenomen dat veel specifiekere invulling gaf aan hetgeen strafbaar werd gesteld. Hierin kwam als aanvulling op de eerdere wet dat naast het veroorzaken van pijn en letsel het ook strafbaar is wanneer men de gezondheid van een dier benadeelt. Dit werd verboden als het gebeurde zonder redelijk doel of als het opzettelijk werd gedaan.²⁵

Deze aanpassingen in wetgeving zorgden ervoor dat er juridisch gezien veel meer mogelijk was bij het strafbaar stellen van dierenmishandeling. Er kon nu een afweging gemaakt worden tussen wat een redelijk doel is en of iemand een dier opzettelijk letsel toebrengt. De achterliggende gedachte achter deze wijziging was volgens de Minister die het wetsvoorstel had ingediend, dat de gewetens van mensen zouden worden wakker geschud en dat de nieuwe wet als 'opvoedende kracht' zou kunnen fungeren.

Dit bleek echter bij de uitvoering niet goed te werken omdat in veel gevallen de rechter het doel redelijk vond of de middelen toch toelaatbaar.²⁵ Ook deze wet had dus niet het gewenste effect op de bescherming van dieren in de samenleving.

Vlak na de tweede wereldoorlog werd mede door de intensivering van de landbouw, de positie van dieren in de maatschappij weer een actueel onderwerp.²⁷ In de jaren '50 van de twintigste eeuw waren het wederom de dierenbeschermingsorganisaties die opriepen tot verandering in de wetgeving. In 1961 werd de huidige wetgeving aangepast zodat het houden van dieren specifiek werd beschreven. In de praktijk had ook deze wet weinig succes omdat de strafbaarheden nog steeds heel breed te interpreteren waren door de rechters. In deze periode was de Minister van justitie van mening dat dieren op zichzelf geen rechten hadden die moesten worden beschermd, maar er zijn ook aanwijzingen dat er mensen waren die vonden dat dieren van zichzelf een waarde hebben en dat ze daarom beschermd dienen te worden.²⁵

Hier was dus al een omslag in denken te zien die uiteindelijk in 1981 de basis vormde voor een hele andere manier van het omgaan met dieren en hoe dit wettelijk geregeld moest worden.

Het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM) kwam in 1981 met een beleidsnota waarin uiteengezet werd hoe het dierenbeschermingsbeleid verder kan worden ontwikkeld. Hierin werd het toekennen van intrinsieke waarde aan dieren als nieuw uitgangspunt beschreven op basis waarvan het beleid zou moeten worden gebaseerd.

3.3 Huidige regelgeving

Het toekennen van intrinsieke waarde aan dieren door de overheid is de basis van de huidige regelgeving in Nederland. In 1981 werd in een beleidsnota geformuleerd wat de intrinsieke waarde van dieren voor consequenties heeft voor de beleidsvorming. Het erkennen van de intrinsieke waarde van dieren zorgt ervoor dat de functie van dieren voor de mens daaraan ondergeschikt kan worden gemaakt dan wel daartegen moet worden afgewogen. “ Het beleid zal er op gericht moeten zijn het dier zoveel mogelijk te beschermen tegen menselijke handelingen, die zijn fysieke en ethologische welzijn aantasten. In de praktijk betekent dit dat mensen zich bij voortdurende rekenschap zullen moeten geven van de toelaatbaarheid van hun handelingen met betrekking tot dieren. Het belang van het dier zal in een bewust afwegingsproces moeten worden ingebracht.”²⁸

Er zijn in Nederland diverse wetten die iets te maken hebben met onze omgang met dieren. Als we kijken naar de wetten die vooral gericht zijn op de manier waarop wij met dieren horen om te gaan, zijn de volgende het meest van belang:

- de Wet Dieren (2011)
- de GWWD (de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren, 1992)
- de Flora- en faunawet (1998)
- de Wet op de dierproeven (1977)

- Wet Dieren

De Wet Dieren is in 2013 van kracht geworden en bedoeld als integraal wettelijk kader voor de regels met betrekking tot het gedrag van mensen jegens dieren.³⁰ In deze wet wordt specifiek genoemd dat de intrinsieke waarde van het dier wordt erkend. (Artikel 1.3) Er moet rekening gehouden worden met gevolgen van een handeling voor de intrinsieke waarde, integriteit en het welzijn van een dier. Ook is er een algemene zorgplicht in opgenomen die een ieder verplicht voldoende zorg in acht te nemen voor dieren. Een nieuw artikel biedt ruimte bepaalde dieren of diersoorten voor sommige doeleinden uit te sluiten door middel van een algemene maatregel van bestuur. (Artikel 2.3) De Wet Dieren beslaat daarnaast nog een groot aantal andere onderwerpen, waaronder die uit de Wet op de uitoefening van de diergeneeskunde en de Diergeneesmiddelenwet.³¹

- GWWD

De bepalingen voor het houden van dieren en onze omgang met dieren die in de GWWD zijn opgenomen, zijn nu grotendeels overgenomen in de Wet Dieren. In de GWWD wordt beschreven dat het verboden is, zonder redelijk doel, pijn of letsel toe te brengen aan dieren alsmede de gezondheid en het welzijn te schaden. (Artikel 36) De intrinsieke waarde van dieren wordt in de memorie van toelichting van de GWWD wel erkend, maar deze is niet opgenomen in de wet. Er is bewust gekozen bij de Wet Dieren de intrinsieke waarde wel expliciet te noemen, om zo een signaal af te geven. "Handelingen worden zo in een normatieve context geplaatst zodat bij elke afweging het belang van het dier als zelfstandig belang met eigen waarde wordt gezien".³⁰ De GWWD geeft invulling aan het houden en omgaan met dieren volgens het 'nee, tenzij'-principe. Dit betekent dat het houden van dieren en handelingen met ze uitvoeren verboden is tenzij in de wet staat dat dit wel is toegestaan.⁶ Er is dus heel duidelijk gekozen voor het principe dat we dieren niet zo maar overal voor mogen gebruiken, maar dat bepaalde handelingen met dieren alleen mogen als daar een gegronde reden voor is.³²

- Flora- en faunawet

De Flora- en faunawet is voor onze omgang met dieren van belang, omdat deze onze verantwoordelijkheid jegens wilde dieren weergeeft. Er geldt dat we voldoende zorg in acht moeten nemen voor wilde dieren en hun directe leefomgeving. Verder geeft de wet specifieke regelgeving over de omgang met beschermde inheemse dieren. Zo is het bijvoorbeeld verboden deze dieren te doden of te vangen.³³ De algemene regelgeving vanuit de Wet Dieren en de GWWD is ook van toepassing op wilde dieren, alleen de Flora- en faunawet geeft daarbovenop specifiekere invulling aan de omgang met deze groep dieren.

- Wet op de dierproeven

Ook de Wet op de dierproeven geeft specifiekere invulling aan onze omgang met een bepaalde groep dieren. In deze wet wordt ook weer expliciet genoemd dat de intrinsieke waarde van dieren het uitgangspunt is voor de regelgeving. Er worden voorwaarden genoemd waaraan een dierproef moet voldoen om het gebruik van dieren hierbij te kunnen accepteren. In de wet wordt ook specifiek benoemd dat een aantal soorten mensapen niet gebruikt mag worden bij de uitvoering van dierproeven.³⁴ Dit geeft in ieder geval aan dat bij het bepalen van de regelgeving een onderscheid is gemaakt tussen sommige diersoorten. Net als de Flora- en faunawet geeft de Wet op de dierproeven aan dat de overheid niet per definitie voor alle dieren dezelfde manier van handelen acceptabel vindt.

Vanuit de Europese Unie wordt de regelgeving omtrent de omgang met dieren niet gebaseerd op de intrinsieke waarde van dieren. In het verdrag van Amsterdam uit 1997 worden dieren beschreven als wezens met gevoel en wordt verwacht dat de lidstaten volledig rekening houden met hetgeen vereist is voor het welzijn van dieren. Hierbij wordt aangetekend dat dit wel onder eerbiediging moet gebeuren van bepaalde gebruiken zoals godsdienstige en culturele tradities.

De term intrinsieke waarde wordt in het verdrag niet genoemd.²⁹ In het daaropvolgende verdrag van Lissabon werd het beleid ten aanzien van dieren wederom gebaseerd op het feit dat dieren wezens met gevoel zijn en dat hun welzijn gerespecteerd moet worden. Op Europees niveau is dus niet gekozen voor de erkenning van intrinsieke waarde van dieren als uitgangspunt.

Het verschillend behandelen van dieren in verschillende contexten, wordt in de huidige wetgeving niet specifiek verwoord. Toch zijn er wel een aantal bepalingen in opgenomen, die weerspiegelen of context een rol speelt binnen de regelgeving. De algemeen geldende regels voor omgang met dieren, staan beschreven in de Wet dieren en de GWWD. Voor een aantal dieren is de regelgeving echter uitgebreider, door opname in aanvullende wetten. Zo is de wettelijke omgang met proefdieren niet alleen gebaseerd op de Wet dieren, maar ook op de Wet op de dierproeven. Hetzelfde geldt voor wilde dieren, waarvoor aanvullende bepalingen zijn opgenomen in de Flora-en faunawet. Voor de omgang met een wild konijn kunnen dus andere regels gelden dan voor de omgang met een proefkonijn. De huidige wetgeving voorziet hiermee in de mogelijkheid van het anders behandelen van dieren afhankelijk van de context. Het is hierbij van belang te onderzoeken, waarop deze verschillen in behandeling gebaseerd zijn. De Wet dieren heeft als uitgangspunt de erkenning van de intrinsieke waarde van dieren. De intrinsieke waarde van een gezelschapskonijn is hierbij net zo groot als die van een proefkonijn, of een konijn in het wild. In de huidige wetgeving wordt het onderscheid tussen dieren, dus niet gemaakt op basis van een verschil in waarde van deze dieren. Dit betekent dat andere factoren zorgen voor onderscheid tussen dieren in verschillende contexten. Welke factoren dit zijn en hoe ze de omgang met dieren beïnvloeden, zal in de volgende hoofdstukken verder besproken worden.

4. Morele verantwoordelijkheid jegens dieren

De manier waarop wij met dieren om gaan, is niet eenvoudig te karakteriseren. Zo zijn er grote verschillen in de houding naar dieren tussen mensen onderling. En binnen een persoon zijn er ook verschillen aan te wijzen in de omgang met dieren. Zo kan het zijn dat iemand veel geld uitgeeft bij de dierenarts om zijn huisdier te verzorgen om vervolgens in de supermarkt een goedkope kip te kopen voor het avondeten. Duidelijk is dat er geen eenduidigheid is in onze maatschappij richting alle dieren. De vraag die we daarbij kunnen stellen, is of dit erg is of niet. Behoren we alle dieren op een gelijke manier te behandelen? Of mogen we onderscheid maken tussen dieren? Om een antwoord op deze vragen te krijgen, moeten we kijken naar de morele aspecten van onze omgang met dieren. Het gaat hier niet alleen om de feitelijke gevolgen van onze handelingen, maar ook om de aard ervan. Is het moreel juist op een bepaalde manier te handelen? Om de morele component van onze omgang met dieren uit te diepen, kunnen we gebruik maken van de theorieën en methoden die ethiek biedt. Vanuit de ethiek kan op basis van normen en waarden bepaald worden hoe men met dieren behoort om te gaan en of een bepaalde handeling moreel gezien juist is.⁵ In diverse ethische theorieën wordt op basis van bepaalde waarden beargumenteerd welke keuzes we moeten maken. Om meer inzicht te krijgen in onze morele verantwoordelijkheid jegens dieren, is het nuttig naar de ethische theorieën te kijken en deze toe te passen op onze omgang met dieren in verschillende contexten. Verder is het belangrijk te bepalen welke positie dieren moreel gezien innemen. In hoeverre wij rekening moeten houden met dieren is afhankelijk van de morele waarde die wij ze toekennen. De morele positie van dieren is dus van invloed op de verantwoordelijkheden die wij moreel gezien jegens dieren hebben.⁶

4.1 Ethische theorieën

4.1.1 Contractualisme

Het contractualisme is gebaseerd op het principe dat moreel zijn in je eigenbelang is. Het idee is dat iedereen die deel uitmaakt van de morele gemeenschap betrokken is bij een 'contract'. In dit contract wordt vastgelegd welke gedragingen en beperkingen wenselijk zijn voor het belang van de leden van de morele gemeenschap. De regels in dit contract worden bepaald door de morele gemeenschap en houden uitsluitend rekening met de belangen van individuen in deze gemeenschap. Wie onderdeel uitmaakt van de morele gemeenschap voldoet aan de volgende criteria: het individu wil onderdeel uitmaken van het contract om hier, op langere termijn, zelf beter van te worden en het individu is capabel om deel te nemen aan een overeenkomst en zich hier ook aan te houden.³⁵

Voor iemand die deel uitmaakt van de morele gemeenschap, wordt de term 'rationele actor' gebruikt. Dat houdt in dat iemand zich kan gedragen in overeenstemming met de algemene regels en capabel is in het nadenken over kosten en baten van een regel, die vervolgens door andere rationele actoren gehoorzaamd dient te worden.³⁶

Op basis van deze criteria worden dieren niet gezien als een onderdeel in de morele gemeenschap. Zij voldoen immers niet aan de voorwaarden die gesteld worden aan leden van de morele gemeenschap. Dit heeft als consequentie dat mensen bij het maken van regels in het belang van andere mensen de eventuele belangen van dieren niet mee hoeven te nemen als overweging.

Toch wordt de behandeling van dieren niet helemaal over het hoofd gezien in het contractualisme. In sommige gevallen wordt het toebrengen van schade aan een dier wel degelijk gezien als onwenselijk. Dit is bijvoorbeeld het geval als iemand op straat geconfronteerd wordt met een dier dat mishandeld wordt door iemand anders. Op het moment dat eerstgenoemde dit vervelend vindt te moeten aanschouwen omdat hij van dieren houdt, ontstaat er een onwenselijke situatie. Deze situatie is onwenselijk omdat een individu uit de morele gemeenschap een ander individu zijn belangen schaadt. Het probleem zit hier dus niet in de handeling ten opzichte van het dier maar in het feit dat een ander mens hier aanstoot aan neemt. Ook wordt er geopperd dat het mishandelen van een dier iets zegt over het karakter van de uitvoerende persoon. Dit geeft blijk van de mogelijkheid tot wreedheid die deze persoon in zich heeft. De uiting van deze negatieve karaktertrek naar dieren toe zou verder kunnen leiden tot het uiten van deze karaktertrek naar andere mensen. Om deze reden zou het dus voordelig zijn de uiting van deze karaktertrekken te veroordelen, niet vanwege het effect op het dier maar vanwege de mogelijke gevolgen voor de andere leden van de morele gemeenschap.³⁶

Het contractualisme beschrijft dus duidelijk een standpunt, maar het roept ook een aantal vragen op. Zo is het de vraag of kleine kinderen, sterk dementerende ouderen en geestelijk gehandicapten wel bij de morele gemeenschap horen, zoals het contractualisme deze beschrijft. Volgens de criteria die dieren uitsluiten van de morele gemeenschap, zouden deze groepen mensen ook uitgesloten dienen te worden.³⁷ Dit betekent dat schade toebrengen aan individuen uit deze groepen moreel aanvaardbaar kan zijn, als rationele actoren hierover op redelijke gronden, overeenstemming kunnen bereiken.³⁵

Peter Carruthers heeft naar aanleiding van deze onduidelijkheden over het contractualisme een essay geschreven waarin hij onder andere een antwoord geeft op de vraag of deze groepen mensen wel of niet tot de morele gemeenschap horen. Volgens hem horen alle mensen tot de morele gemeenschap dus ook degenen die niet voldoen aan de criteria om gezien te worden als een rationele actor. Het doel van het contract is het opstellen van morele regels die ervoor zorgen dat er een stabiele en vredige situatie ontstaat binnen de gemeenschap.

Aangezien in de menselijke aard een diepgeworteld gevoel zit van verbondenheid met familieleden, zeker hele jonge en oude familieleden, moet de morele gemeenschap dus ook aan deze individuen een morele waarde toedichten. Als deze individuen niet op deze wijze beschermd worden, kan er een maatschappij ontstaan met geweld en opstanden als iemands geliefden dreigen te worden benadeeld. Om de kans op een stabiele en vredige gemeenschap zo groot mogelijk te maken, is het dus van belang dat alle mensen behandeld worden als een individu met een morele waarde. Volgens Carruthers geldt dezelfde redenering niet voor dieren omdat de liefde voor dieren niet in de menselijke aard zit die iedereen bezit. De affectie voor dieren gaat, over het algemeen, veel minder diep dan die voor familieleden. Op basis van deze redeneringen behoren dus alle mensen tot de morele gemeenschap en alle dieren niet.³⁶

Volgens het contractualisme is het dus niet immoreel dieren te laten lijden, indien hier door mensen, op redelijke gronden, overeenstemming over wordt bereikt. Het belang van het dier telt niet mee in de afweging hoe mensen om dienen te gaan met dieren. Binnen het contractualisme wordt geen onderscheid gemaakt in de morele waarden tussen dieren onderling. Alle dieren maken geen deel uit van de morele gemeenschap en op basis hiervan is er dus geen reden sommige dieren anders te behandelen dan anderen.

Maar de morele aanvaardbaarheid van bepaalde handelingen jegens dieren kan wel verschillen afhankelijk van de context waarin deze plaats vindt. Wanneer de belangen van een rationele actor geschaad worden door de manier waarop iemand anders een dier behandelt, is dit moreel onaanvaardbaar. Er is immers een contract binnen de morele gemeenschap waarin de belangen van een ander gerespecteerd moeten worden. Wanneer dezelfde handeling plaatsvindt zonder dat een ander daar last van ondervindt, is dit in principe geen moreel probleem. Het dier maakt geen deel uit van de morele gemeenschap dus naar het dier toe heeft iemand geen morele verantwoordelijkheid. De morele positie van dieren is binnen het contractualisme altijd hetzelfde maar hoe we met ze behoren om te gaan is afhankelijk van de context waarin we te maken hebben met de belangen van anderen.

4.1.2 Utilisme

Het utilisme is gebaseerd op het principe dat het bij het nemen van beslissingen gaat om de consequenties die verbonden zijn aan een handeling. Men zou moeten streven naar het verkrijgen van de best mogelijke consequenties in een bepaalde situatie. Wat de best mogelijke consequenties eigenlijk zijn, is een discussiepunt binnen verschillende stromingen van het utilisme.³⁵ De kern van het utilisme werd in de 17^e eeuw al beschreven door een aantal theologen maar de eerste systematische beschrijving van de theorie werd uitgevoerd door Jeremy Bentham in 1781 in het werk 'Principles of Morals and Legislation'.³⁸ Hierin stelt Bentham dat de natuur de mens onder twee soevereine meesters heeft geplaatst: pijn en genot.³⁹

In zijn optiek kunnen consequenties gemeten worden in het maximaliseren van genot en het minimaliseren van pijn. Het genot en de pijn van ieder individu telt daarin voor evenveel mee. Het maakt dus bij het afwegen van een beslissing niet uit voor wie het genot of de pijn de consequentie is als het totaal van de consequenties maar positief is.³⁵

Voor Bentham dienen de consequenties voor dieren net zo goed meegenomen te worden bij het uitvoeren van een handeling aangezien volgens hem dieren ook de mogelijkheid bezitten pijn en genot te ervaren. Dit komt naar voren in een inmiddels zeer bekende passage uit 'An introduction to the Principles of Morals and Legislation' uit 1789.

"The day has been, I grieve to say in many places it is not yet past, in which the greater part of the species, under the denomination of slaves, have been treated by the law exactly upon the same footing as, in England for example, the inferior races of animals are still. The day may come, when the rest of the animal creation may acquire those rights which never could have been withholden from them but by the hand of tyranny. The French have already discovered that the blackness of the skin is no reason why a human being should be abandoned without redress to the caprice of a tormentor. It may come one day to be recognized, that the number of the legs, the villosity of the skin, or the termination of the os sacrum, are reasons equally insufficient for abandoning a sensitive being to the same fate. What else is it that should trace the insuperable line? Is it the faculty of reason, or, perhaps, the faculty of discourse? But a full-grown horse or dog is beyond comparison a more rational, as well as a more conversable animal, than an infant of a day, or a week, or even a month, old. But suppose the case were otherwise, what would it avail? The question is not, Can they reason? nor, Can they talk? but, Can they suffer?"⁴⁰

Volgens Bentham is het genot en de pijn van een ieder die dat kan ervaren, even belangrijk en waardevol. Er is dus op basis van individuele verschillen geen praktische berekening te maken om te bepalen hoe de best mogelijke consequenties verkregen worden. Deshalve heeft Bentham een systeem bedacht waarmee toch verschillende waarden kunnen worden toegedicht aan de ervaringen van pijn of genot, zodat er een kwantitatieve afweging gemaakt kan worden om zo tot de juiste handeling te komen.

Hij beschrijft hiervoor zeven omstandigheden die invloed hebben op de waarde van het genot of de pijn die worden veroorzaakt door het uitvoeren van een handeling.

Deze omstandigheden zijn:

- de intensiteit van de pijn/het genot
- de duur
- de zekerheid/onzekerheid over het optreden van de pijn/het genot
- de verwantschap tussen de handeling en het optreden van het gevolg
- de kans dat het genot wordt gevolgd door nog meer genot of de pijn wordt gevolgd door nog meer pijn
- de kans dat pijn juist wordt gevolgd door genot of vice versa
- hoeveel individuen erdoor aangedaan worden ³⁹

Op deze manier heeft Bentham een praktische invulling proberen te geven aan de theorie van het klassieke utilisme.

Binnen het utilisme bestaan echter verschillende stromingen met ieder een iets andere kijk op hoe bepaald moet worden welke handelingen moreel juist zijn. Ondanks dat beiden starten in het idee dat de juistheid van een handeling bepaald wordt door het afwegen van de consequenties, heeft Peter Singer een iets andere interpretatie van het utilisme dan Bentham. Singer gelooft dat het doel van een handeling moet zijn, het maximaliseren van het vervullen van preferenties. Deze preferenties bestaan onder andere uit verlangens en voorkeuren. Genot en pijn zijn hier een onderdeel van maar zijn niet de belangrijkste parameters voor het meten van de consequentie van een handeling. Belangrijk hierbij is het principe van het gelijk meewegen van gelijke belangen. Bij het maken van een morele afweging, moeten volgens Singer de preferenties en belangen van alle betrokkenen even zwaar meegewogen worden. ⁴¹

Volgens dit principe van Singer zouden de belangen van dieren net zo zwaar moeten tellen als de belangen van mensen. Hij stelt dat dit in onze maatschappij niet het geval is omdat mensen zich schuldig maken aan speciesisme. Dit is volgens hem vergelijkbaar met racisme en seksisme en sluit individuen van een soort uit, alleen op basis van het behoren tot een andere soort. ⁴² Singer is van mening dat gelijke belangen op een gelijke manier moeten worden afgewogen. Dit heeft als consequentie voor zijn houding ten aanzien van het gebruik van dieren, dat het houden en doden van dieren voor consumptie in een aantal gevallen onacceptabel is. Dit geldt als de kwaliteit van leven van deze dieren ernstig geschaad wordt, terwijl de positieve effecten voor de mens hier niet tegen opwegen. Singer is echter wel van mening dat het gebruiken en/of doden van dieren te rechtvaardigen is als dit van grote waarde is voor de mens.

Volgens de ideeën van Singer is het dus niet per se onacceptabel dieren te gebruiken ten bate van de mens, als hun belangen maar gelijkwaardig zijn meegewogen bij het besluiten van de juistheid van een handeling. ⁴¹

Ook bij deze theorie is net als bij het contractualisme een aantal kanttekeningen te plaatsen. Een van de problemen bij het gelijkwaardig meewegen van belangen, is dat het complex is in te schatten hoe dieren iets ervaren. Een klap op het hoofd met dezelfde kracht zal bij een kind veel harder aankomen dan bij een koe. Hoe vergelijk je de consequenties met elkaar als er zulke verschillen zitten tussen de betrokken partijen? ⁴¹

Verder lijkt de theorie te impliceren dat het moreel gezien niet onjuist is een dier op een pijnloze manier te doden als dit maar vervangen wordt door een nieuw dier. Op deze manier wordt het verlies van leven, van het ene dier, gecompenseerd door de mogelijkheid voor het nieuwe dier, om door te leven preferenties te kunnen vervullen. Als reactie op deze interpretatie heeft Singer aangegeven dat dit volgens zijn theorie niet het geval is omdat sommige belangen niet inwisselbaar zijn voor elkaar. Hij is van mening dat sommige belangen zo zwaar wegen, dat verlies hiervan zelfs niet te rechtvaardigen is als ze vervangen worden door het zelfde belang (in dit geval het belang te willen leven). Het belang te leven telt extra zwaar mee, omdat het een noodzakelijke randvoorwaarde is om uiteindelijk preferenties te verwezenlijken en geluk te ervaren.³⁵

Bij de omgang met dieren moet men volgens het utilisme de belangen van dieren meewegen maar is de morele juistheid van ons handelen afhankelijk van de consequenties voor alle betrokkenen. Hierdoor is het mogelijk dieren verschillend te behandelen afhankelijk van de gevolgen hiervan. Dit wordt door Singer toegelicht door het utilisme toe te passen op het doden van dieren voor vlees en het gebruiken van proefdieren. In een geïndustrialiseerde samenleving, zoals Nederland, is vlees geen primaire levensbehoefte meer. Mensen kunnen ook in hun voedselbehoefte voorzien zonder daarbij gebruik te maken van vlees. Vlees is niet zozeer nodig om te overleven maar wordt veelal gegeten vanwege de smaak en is dus een luxeproduct geworden. Als we de belangen tussen dieren voor de vleesproductie afwegen tegen die van de mensen die vlees consumeren, krijgen we een uitkomst die pleit voor de belangen van de dieren. De belangen van dieren te leven en een goed welzijn te hebben, zijn groter dan de belangen van mensen die vlees willen eten omdat het lekker is. In dit geval is volgens het utilisme het gebruiken van de dieren dus moreel onjuist omdat de gevolgen een groter negatief dan positief effect hebben. Bij het gebruik van dieren in een dierproef kan de afweging anders uitvallen. Het uitvoeren van pijnlijke experimenten op dieren om zo duizenden mensen te kunnen sparen van een dodelijke ziekte, is volgens de utilistische visie moreel acceptabel. De belangen van het dier worden wel meegewogen maar de gevolgen van het uitvoeren van de proef zijn meer positief dan negatief.

Wanneer het gaat om proeven waarbij niet duidelijk is of ze wel voordelen voor de mens zullen opleveren, moet het belang van het leven van de dieren wel voorrang krijgen.⁴² Wanneer men met een utilistische blik kijkt naar onze omgang met dieren, is de context dus heel belangrijk. Het kan acceptabel zijn een konijn te doden voor wetenschappelijke vooruitgang maar onacceptabel eenzelfde konijn te doden om het vervolgens op te eten.

4.1.3 Rechten visie

De basis van de rechten visie is dat mensen en dieren rechten hebben en dat het moreel onjuist is deze rechten te schenden ook al zou dat positieve consequenties kunnen hebben. Sommige rechten wegen zo zwaar dat het schenden ervan moreel onaanvaardbaar is ongeacht de consequenties die er aan verbonden zijn.³⁵ Een belangrijk begrip in deze visie is het toekennen van inherente waarde aan een individu. Dit houdt in dat een individu naast de waarde die wordt toegekend aan de mate waarin zijn verlangens worden bevredigd, ook een op zichzelf staande inherente waarde heeft.⁴³ Wezens die een inherente waarde bezitten, hebben morele rechten zoals leven en vrijheid die gerespecteerd dienen te worden.³⁵

Maar wie hebben er nu eigenlijk allemaal een inherente waarde? Geldt dit alleen voor mensen of voor ieder organisme dat leeft? Om te kunnen bepalen welke individuen nu wel of niet inherente waarde hebben, heeft Tom Regan het 'subject-of-a-life' criterium ontwikkeld. Alle wezens die voldoen aan bepaalde criteria zijn "subject of a life" en hebben dus een inherente waarde en morele rechten. Een "subject of a life" heeft overtuigingen en verlangens, perceptie, geheugen en een besef van de toekomst, een emotionele staat met gevoelens van genot en pijn, belang in welzijn, de mogelijkheid actie te ondernemen om zijn verlangens te bevredigen, een identiteit in de tijd en een individueel welzijn onafhankelijk van zijn nut voor anderen.⁴³ Volgens Regan voldoen alle zoogdieren ouder dan 1 jaar aan deze criteria, dus zowel mensen als (zoog)dieren.

Het is lastiger aan te tonen of nog niet volwassen zoogdieren, vogels, vissen, reptielen en ongewervelden ook aan de criteria voldoen. Omdat er nog erg weinig inzicht is in de beleving van deze dieren geeft Regan ze het voordeel van de twijfel omdat ze mogelijk toch wel inherente waarde hebben.

Moreel gezien hebben dus alle mensen en dieren rechten die beschermd dienen te worden. Maar wie is daar verantwoordelijk voor? Als het moreel gezien onjuist is dat een mens een dier van zijn leven berooft, is het dan ook moreel onjuist als een leeuw een antilope van zijn leven berooft? Om hier duidelijkheid over te verschaffen, heeft Regan een onderscheid gemaakt tussen morele agenten en morele patiënten.

Een morele agent heeft een aantal vaardigheden zoals de mogelijkheid onpartijdig morele principes te kunnen toepassen op een situatie en zo te kunnen bepalen wat moreel gezien juist is te doen.

Ook kan hij vervolgens ervoor kiezen wel of niet te handelen naar zijn eigen inschatting van de morele juiste keuze. Vanwege het bezit van deze vaardigheden zijn morele agenten moreel verantwoordelijk voor hun daden en keuzes. Morele patiënten hebben deze vaardigheden niet en kunnen dus geen morele afweging maken voor hun eigen keuzes. Hun daden kunnen niet moreel juist of onjuist zijn en zij zijn daarom ook niet moreel verantwoordelijk voor de keuzes die zij maken. Individuen die in de groep morele patiënten vallen, zijn bijvoorbeeld mensen met een mentale beperking, kinderen en dieren.

Zowel morele agenten als morele patiënten dienen juist behandeld te worden maar alleen morele agenten zijn hiervoor moreel verantwoordelijk. Zij dienen andere morele agenten en morele patiënten juist te behandelen.⁴³

Gary Francione heeft op basis van de rechten visie beschreven in welke opzichten het gebruik van dieren door mensen moreel acceptabel is. Hij stelt dat er absoluut verschillen zijn tussen dieren en mensen wat betreft mentale capaciteiten. Echter zijn deze verschillen niet relevant als het gaat om de moraliteit bij het gebruiken en doden van dieren. Hij stelt dat er net zo goed mentale verschillen bestaan tussen mensen. Een persoon met een goede opleiding wordt niet als moreel waardevoller gezien dan iemand met geen opleiding. De verschillen in capaciteiten kunnen wel aanleiding geven tot verschillen in behandeling als het bijvoorbeeld gaat om het vinden van een baan of een studiebeurs, maar zijn geen argument voor het ongelijk behandelen als het gaat om rechten. De inherente waarde van beide personen is immers gelijk en hun rechten dienen gelijkwaardig beschermd te worden.

Volgens Francione geldt dit ten aanzien van dieren exact hetzelfde. Hij vindt dat het gebruiken en doden door mensen net zo zeer moreel onjuist zou zijn als dat men mensen met een mentale beperking zou gebruiken en doden. Volgens hem is het schenden van de rechten van dieren op basis van mentale verschillen tussen dieren en mensen hetzelfde als het schenden van de rechten van mensen met een mentale beperking of mensen die minder intelligent zijn.⁴⁴ Men zou moeten stoppen met het behandelen van dieren alsof zij objecten zijn die je als eigendom kunt hebben. Ook zouden er geen nieuwe dieren meer gefokt moeten worden voor gebruik door mensen en de productie van dieren voor menselijk gebruik moet aan banden gelegd worden. Veganisme zou een duidelijke morele basis moeten zijn voor de omgang van mensen met dieren.⁴⁴

Binnen de rechten visie is de morele positie van dieren heel duidelijk beschreven. Alle dieren hebben rechten die beschermd moeten worden ongeacht de situatie of context waarin ze zich bevinden. Het is dus moreel onjuist dieren te gebruiken op manieren waarop mensen niet gebruikt mogen worden.

Aangezien mensen en dieren dezelfde rechten hebben, zouden we net zo goed mensen kunnen gebruiken voor wetenschappelijke experimenten als wanneer we dit met dieren doen. Deze visie geeft een eenduidige interpretatie van de morele verantwoordelijkheden naar dieren toe. Onafhankelijk van de gevolgen voor mens en dier, moeten de rechten van dieren gerespecteerd worden. De context is hierbij niet van invloed op de morele verantwoordelijkheid van mensen jegens dieren.

4.1.4 Vermogensethiek

De vermogensethiek is een ethische theorie die is ontwikkeld door Martha Nussbaum. Aanvankelijk was de theorie bedoeld voor het opkomen voor gelijke rechten van vrouwen, maar inmiddels heeft Nussbaum de theorie verder uitgewerkt zodat hij nu ook toepasbaar is op dieren.⁴⁵ Volgens Nussbaum hebben dieren net als mensen een intrinsieke waarde omdat ze vermogens hebben zich te ontplooien en floreren. De vermogensethiek gaat uit van het principe dat ieder mens en dier een waardigheid bezit en dat hij daarom gerespecteerd moet worden. Mens en dier moeten de mogelijkheid krijgen een goed en waardig leven te leiden, onafhankelijk van de context waarin ze leven.⁴⁶

Om een goed en waardig leven te hebben, is het belangrijk dat dieren (net als mensen) hun vermogens en vaardigheden kunnen ontplooien.⁴⁷ Nussbaum heeft een lijst met capaciteiten opgesteld, die een dier of mens moet kunnen ontplooien om een waardig leven te kunnen leiden.

1. Leven
2. Fysieke gezondheid
3. Fysieke integriteit
4. Zintuigen, verbeelding en gedachten
5. Emoties
6. Praktische redenering
7. Affiniteit
8. Andere (dier)soorten
9. Spel
10. Controle over zijn omgeving⁴⁵

Deze lijst geeft aan dat niet alleen gezondheid en levensduur belangrijk is maar dat emoties en relaties ook van waarde zijn om te kunnen ontplooien.⁴⁷ Wanneer een dier de ruimte krijgt al deze capaciteiten te ontplooien, kan hij een waardig leven leiden en wordt hij moreel gezien juist behandeld.

Er zijn meerdere contexten mogelijk waarin dieren kunnen floreren en een waardig leven kunnen leiden. Om aan de voorwaarden hiervoor te voldoen zal per context bepaald moeten worden wat de verantwoordelijkheid van de mens daarin is. Een dier in het wild heeft mogelijk minder 'hulp' van mensen nodig om zijn vermogens te gebruiken, dan een dier dat gehouden wordt voor de voedselproductie. In het tweede geval zal de mens meer zorg moeten verlenen aan het dier zodat hij toch de kans heeft bijvoorbeeld sociale interacties aan te gaan of genoeg ruimte heeft om spelgedrag te vertonen.

Deze theorie beschouwt onze verantwoordelijkheid jegens dieren dus heel specifiek op basis van context. Ook zullen soortspecifieke en individuele verschillen een rol spelen bij het bepalen van onze omgang met dieren.⁴⁷ Niet ieder dier kan evengoed floreren onder dezelfde omstandigheden. Onze morele verantwoordelijkheid jegens dieren hangt dus zowel af van de context waarin we met de dieren omgaan, als de diersoortspecifieke en individuele mogelijkheden van dieren om zich te ontplooien.

4.2 Morele positie van dieren

De morele verantwoordelijkheid die wij hebben jegens dieren is naast de visie die we hebben over moreel handelen, ook afhankelijk van de morele positie die wij dieren toekennen. In hoeverre we in ons handelen met dieren rekening moeten houden, hangt af van de morele waarde die dieren bezitten. Er zijn verschillende visies mogelijk op de morele waarde en deze kunnen lopen van het idee dat dieren helemaal geen morele waarde bezitten tot het toekennen van een morele waarde die gelijk is aan die van de mens.

In het essay 'Houden van dieren' heeft Franck Meijboom de verschillende visies op de morele positie van dieren beschreven als een onderdeel van een continuüm. Een aantal visies wordt in het essay verder toegelicht om de invulling van het continuüm te verduidelijken.⁴⁸ Interessant is het te kijken wat deze morele posities betekenen voor onze morele verantwoordelijkheid in diverse contexten. Kunnen we op basis van de morele positie van dieren, rechtvaardigen dat dieren afhankelijk van de context verschillend behandeld worden? Of hebben we op basis van de morele waarde van dieren, dezelfde verantwoordelijkheid naar ieder dier ongeacht de context?

- Dieren hebben enkel instrumentele waarde

De waarde die dieren vertegenwoordigen is enkel instrumenteel. Ze zijn niet moreel van waarde en tellen dus niet mee bij het maken van een morele afweging.⁴⁸ Omdat dieren er moreel gezien niet toe doen, is er geen bezwaar ze verschillend te behandelen in verschillende gevallen. Er is immers geen morele verplichting jegens het dier en dus ook geen morele verantwoordelijkheid waaraan moet worden voldaan. Het is bij deze visie wel belangrijk dat er bij de omgang met dieren rekening gehouden wordt met de belangen van andere mensen.

Andere mensen tellen moreel gezien wel mee en moeten in dat opzicht dan ook gerespecteerd worden. Eventuele morele verantwoordelijkheid naar dieren toe is dan uitsluitend aanwezig wanneer de omgang met dieren een negatief effect heeft op anderen.

- Op basis van het kunnen ervaren van pijn/plezier

De morele positie van het dier binnen deze visie is gebaseerd op dezelfde principes die ten grondslag liggen aan het utilisme. Aan de ene kant wordt het dier erkend als een voelend wezen ('sentient being') en kan dus pijn en plezier ervaren. Aan de andere kant is het belangrijk dat gelijke belangen gelijk meegewogen worden bij het nemen van een beslissing. Dieren hebben er belang bij plezier te ervaren en pijn te vermijden en moeten daarom ook meetellen bij het maken van een morele afweging.⁴⁸ Onze morele verantwoordelijkheid jegens dieren is in deze visie dus praktisch gelijk aan die binnen de utilistische theorie. Moreel gezien mogen we dieren verschillend behandelen als hun belangen maar gelijkwaardig worden meegeteld. Het zou moreel onacceptabel zijn honderd konijnen te gebruiken voor experimenten voor de ontwikkeling van cosmetica. De belangen van de konijnen wegen dan zwaarder dan de voordelen die cosmetica kan leveren aan mensen.

Het kan echter wel moreel acceptabel zijn honderd konijnen te gebruiken voor experimenten voor de ontwikkeling van medicatie tegen kanker.

De belangen van de konijnen moeten in dit geval ook meetellen maar zullen het afleggen tegen de belangen die mensen hebben bij deze medicatie. De dieren moeten meegenomen worden in de morele afweging maar kunnen afhankelijk van de belangen van alle betrokkenen, in verschillende situaties verschillend behandeld worden.

- Dieren hebben intrinsieke waarde

Het toekennen van intrinsieke waarde aan dieren, zorgt ervoor dat het dier gezien moet worden als op zichzelf moreel waardevol. Bij de hierboven beschreven visie hebben dieren morele waarde omdat zij pijn en plezier kunnen ervaren en dat zijn belangen die meewegen bij de morele juistheid van een handeling. De morele waarde in deze optiek is niet zo zeer die van het dier zelf maar die van de belangen die het dier heeft. Het dier telt dus moreel mee omwille van zijn belangen, niet vanwege de morele waarde die hij zelf bezit. Wanneer we het hebben over intrinsieke waarde van dieren, gaat het om de morele waarde die het dier zelf bezit ongeacht zijn belangen. Voor de omgang met dieren betekent dit dat we niet alleen hun belangen moeten meewegen maar ook respect moeten hebben voor de integriteit van het dier.

⁴⁸ De consequentie voor onze verantwoordelijkheid is in dit geval minder duidelijk te specificeren. We moeten zorg dragen voor het welzijn van dieren en tegelijk hun integriteit respecteren. In elke context waarin we met dieren te maken hebben, zullen we moeten bepalen of het dier een goed welzijn heeft en of het dier voldoende gerespecteerd wordt. Het kan best zijn dat in diverse contexten aan deze voorwaarden kan worden voldaan. Een konijn hoeft niet noodzakelijk in het wild te leven voor een goed welzijn en respect voor zijn intrinsieke waarde. Wat onze morele verantwoordelijkheid is, hangt af van wat een dier per situatie nodig heeft om zijn intrinsieke waarde te beschermen.

- Dieren hebben inherente waardigheid

Het toekennen van inherente waardigheid aan dieren staat heel dicht bij de ethische theorie die dieren net als mensen benoemt als 'subject of a life'. Dit betekent dat dieren emoties en ervaringen hebben en dat zij een moreel subject zijn. Ze bezitten een inherente waardigheid en mogen dus niet behandeld worden als middel maar als een doel op zich. Dieren zijn moreel even waardevol als mensen en mogen daarom niet gebruikt worden als enkel een instrument. Binnen deze visie is het houden/gebruiken van dieren dus alleen moreel juist wanneer dit gebeurt met respect voor de autonomie van het dier. ⁴⁸ Als we dieren inherente waarde toekennen, betekent dit dat veel van de contexten waarin we nu met dieren omgaan, moreel onacceptabel zijn. Het gebruik van dieren voor bijvoorbeeld experimenten of voedselproductie toont onvoldoende respect voor de autonomie van de dieren. Alle dieren behoren gelijk behandeld te worden, willen we hun autonomie respecteren. Onze morele verantwoordelijkheid is in dit geval niet afhankelijk van context maar van de vaste waarde van de dieren op zich.

4.3 Conclusie

Of de context van belang is voor onze morele verantwoordelijkheid jegens dieren, is ten eerste afhankelijk van de morele positie die we dieren toekennen. Als we dieren alleen instrumentele waarde toedichten, is onze morele verantwoordelijkheid niet gebaseerd op de waarde van het dier maar op morele verplichtingen jegens andere mensen. Deze verplichtingen kunnen afhankelijk van de context, verschillend zijn. Als we dieren een inherente waarde toekennen, betekent dit dat onze verantwoordelijkheid voor dieren context-onafhankelijk is. We moeten deze waarde dan in elke context respecteren. Wanneer we kiezen voor een morele positie op het continuüm tussen deze uitersten in, is onze verantwoordelijkheid wel verschillend in verschillende contexten. Ook de keuze voor ethische theorie speelt een rol bij het bepalen van morele verantwoordelijkheid. Zo is er binnen de rechtensvisie geen ruimte voor verschillen afhankelijk van de context. We hebben dan de verantwoordelijkheid, de rechten van dieren altijd te beschermen. Binnen het utilisme en vooral de vermogensethiek, speelt context wel een belangrijke rol. Bij de meeste morele posities en ethische theorieën, is onze morele verantwoordelijkheid in ieder geval mede afhankelijk van de context. In het volgende hoofdstuk zal ik verder ingaan op de factoren die van belang zijn bij de context-afhankelijke benadering.

5. Context-afhankelijke benadering

In voorgaande hoofdstukken heb ik gekeken naar de morele verantwoordelijkheid jegens dieren vanuit het oogpunt van de ethische theorie en de morele positie van dieren. Hoewel dit een belangrijke basis vormt voor het bepalen van onze verantwoordelijkheid, zijn er ook een aantal andere factoren die meegenomen dienen te worden in onze afwegingen. Waarom mensen dieren afhankelijk van de context soms verschillend behandelen, is grotendeels te verklaren door de invulling die mensen geven aan bepaalde concepten.

Zo zijn partijdigheid en de aanwezigheid van een relatie tussen mens en dier factoren die bewust of onbewust effect hebben op de manier waarop we omgaan met sommige dieren. Om te kunnen bepalen of mensen dieren in verschillende contexten verschillend mogen behandelen, zullen we moeten onderzoeken of deze factoren daarvoor voldoende rechtvaardiging bieden. Verder is het belangrijk van een aantal concepten die belangrijk zijn in de wetgeving verder uit te diepen hoe ze in verschillende contexten uitgevoerd moeten worden.

Welzijn is een term die expliciet genoemd wordt in de huidige wetgeving als het gaat om belangen van dieren. Wat houdt deze term precies in en kan er in verschillende contexten zorg voor worden gedragen? Is het mogelijk te zorgen voor een goed welzijn van alle dieren ongeacht de context waarin ze worden gehouden?

Hetzelfde geldt voor de invulling van een zorgplicht naar dieren toe. Wettelijk is bepaald dat we voldoende zorg moeten leveren aan dieren die dit nodig hebben. Betekent dit dat in alle gevallen onze zorgplicht even groot is? Of is er afhankelijk van de context een verschillende invulling van de zorgplicht mogelijk? In de grondwet is in het eerste artikel het gelijkheidsbeginsel opgenomen. Dit beschrijft het principe dat alle mensen in gelijke gevallen gelijk behandeld moeten worden. Dit gelijkheidsbeginsel vormt de fundering van de wijze waarop we in Nederland als mensen met elkaar om horen te gaan. Is zo'n zelfde gelijkheidsbeginsel ook van toepassing op onze omgang met dieren? Of is er geen sprake van gelijke gevallen wanneer we kijken naar dieren in verschillende contexten? De uitwerking van deze concepten kan samen met de kennis vanuit de ethische theorie en van de morele positie van dieren, zorgen voor een onderbouwing van onze morele verantwoordelijkheden in verschillende contexten.

5.1 Welzijn

De Nederlandse overheid heeft een aantal regels opgesteld waaraan mensen zich moeten houden als het gaat om de omgang met dieren. Deze regels zijn bedoeld ter bescherming van de dieren in onze samenleving. In de Wet Dieren wordt expliciet genoemd dat het verboden is, zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen toelaatbaar is voor het doel, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken of de gezondheid of het welzijn van het dier aan te tasten.³¹ Uit dit artikel kun je concluderen dat de overheid wil voorkomen dat het welzijn van dieren wordt aangetast en dat het welzijn van dieren dus wordt beschouwd als iets dat beschermd moet worden. Om in te kunnen schatten wat het beschermen van dierenwelzijn betekent voor onze omgang met dieren is het belangrijk te begrijpen wat er precies wordt verstaan onder deze term.

De faculteit diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht heeft recentelijk een welzijnsconcept geformuleerd op basis van (patho)biologische kennis en ethische normen en waarden. In dit concept wordt de definitie van welzijn als volgt geformuleerd: *“Een individu verkeert in een staat van welzijn wanneer het in staat is zich actief aan zijn levensomstandigheden aan te passen en daarmee een toestand kan bereiken die het als positief ervaart.”* Het wel of niet aanwezig zijn van welzijn is dus mede afhankelijk van hoe het dier zelf zijn toestand ervaart.⁴⁹ Om het begrip welzijn te kunnen toepassen op dieren moeten we dus aannemen dat, net als mensen, dieren in staat zijn bewust positieve en negatieve gevoelens te ervaren. Of dieren daadwerkelijk over deze capaciteit beschikken is empirisch niet te bewijzen. Bij de mens is ook niet met zekerheid te zeggen dat er bewustzijn bestaat, maar wordt dit wel algemeen geaccepteerd als zeer waarschijnlijk. Dit komt vooral doordat de mens in staat is zijn gevoelens en emoties te beschrijven en er dus inzicht is in de interne belevingswereld van de mens. Bij dieren ligt dit anders omdat we nooit zeker kunnen zijn over hun belevingswereld en dus het ervaren van positieve en negatieve gevoelens.⁵⁰

Desondanks is het mogelijk op basis van de kennis die er wel is een inschatting te maken over de waarschijnlijkheid van het aanwezig zijn van een bewustzijn bij dieren. Redenering aan de hand van het analogie principe wordt vaak gebruikt als motivatie voor het veronderstellen van een subjectieve beleving door dieren. De oorsprong van dit principe ligt al bij de conclusies die Charles Darwin trok aan de hand van zijn evolutietheorie. Hij zag dat diersoorten helemaal niet zo van elkaar verschillen en dat er ook overeenkomsten zijn tussen dieren en mensen. Hij concludeerde dat mens en dier een gemeenschappelijke afstamming hebben Volgens hem was het onwaarschijnlijk dat bewustzijn pas bij de mens is ontstaan en dus aannemelijk dat dieren deze capaciteit dus ook bezitten.⁵⁰

Op deze manier kunnen eigenschappen aan dieren worden toegeschreven op basis van hun overeenkomsten met de mens op bepaalde vlakken. Hierop is het analogiepostulaat gebaseerd, dat door Verhoog en Wemelsfelder (1988) als volgt is gedefinieerd: *“Het analogiepostulaat houdt in dat de aan- of afwezigheid van bewustzijn bij dieren weliswaar niet direct wetenschappelijk bewijsbaar is, maar dat op grond van aanwijsbare overeenkomsten tussen mensen en dieren in anatomie, fysiologie en gedrag aangenomen mag worden dat er ook overeenkomsten in subjectieve beleving moeten bestaan.”* De redenering achter dit postulaat is gebaseerd op kennis over de anatomie en het gedrag van dieren. De zenuwstelsels van gewervelde dieren (incl. mensen) zijn anatomisch en fysiologisch vergelijkbaar en homoloog (van eenzelfde genetische oorsprong). Verder blijkt het gedrag van sommige dieren gelijkenissen te vertonen met dat van mensen in een situatie die mensen als onprettig ervaren. Naar aanleiding van deze observaties worden de conclusies getrokken dat dieren in dezelfde mate als mensen ongerief kunnen ervaren, dat dit ongerief door vergelijkbare stimuli wordt veroorzaakt en dat gedrag van dieren lijkend op dat van mensen een indicatie is van dezelfde gevoelens.⁵¹

Als we aannemen dat het analogiepostulaat een juiste inschatting maakt van de belevingswereld van dieren, is het begrip welzijn dus ook van toepassing op dieren. Het analogiepostulaat geeft zelf ook aan dat het gebruik maakt van aannames en dat het niet volledig bewijsbaar is. Er is over het bewustzijn van dieren nu eenmaal niet met zekerheid te zeggen of dit wel of niet aanwezig is. Ook hoe dieren eventueel positieve en negatieve gevoelens ervaren is iets waar wij nooit volledige inzage in zullen hebben. Het enige dat men in deze kwestie kan doen is bepalen op welke aannames iemand zijn acties jegens dieren wil verantwoorden. Stafleu et al, geeft met betrekking daarop een extra argument voor het volgen van het analogiepostulaat. Men moet afwegen wat de consequenties zijn als dieren ten onrechte een bewustzijn wordt toegeschreven tegenover de gevolgen van het onterecht beweren dat dieren geen bewustzijn hebben. In het eerste geval zal dit zorgen voor onnodige maatregelen teneinde het welzijn van dieren te beschermen met voornamelijk negatieve economische gevolgen. Als men een dier, ten onrechte, behandelt alsof hij geen ongerief kan ervaren, wordt er geen aandacht besteed aan het waarborgen van zijn welzijn. Als gevolg zullen dieren onnodig lijden en aangetast worden in hun welzijn.

Vanuit een moreel oogpunt gezien zijn de gevolgen van het onterecht erkennen van bewustzijn te verkiezen boven de gevolgen van het onterecht afwijzen van het bewustzijn. Het onnodig inflicteren van ongerief bij dieren is immoreel en dit is een risico dat niet genomen hoeft te worden.⁵¹

Het idee dat bij welzijn positieve ervaringen van een dier een belangrijke rol spelen, is pas recent ontstaan. Toen het begrip voor het eerst werd beschreven, was het idee dat welzijn vooral afhankelijk is van het afwezig zijn van negatieve factoren en ervaringen. De Brambellcommissie heeft in 1965 voorgesteld dat het welzijn van dieren gewaarborgd wordt als ze vrij zijn om: op te staan, te gaan liggen, zich om te draaien, zichzelf te poetsen en hun ledematen te strekken.

Deze vijf vrijheden van Brambell vormen de basis van de lijst van vijf vrijheden die is opgesteld door de Farm Animal Welfare Council (FAWC) in 1979.⁵² Deze lijst stelt dat het welzijn van dieren gewaarborgd wordt als ze vrij zijn van:

- honger, dorst of onjuiste voeding
- thermaal en fysiek ongerief
- verwonding of ziekten
- angst en chronische stress
- en vrij zijn een normaal soort-specifiek gedrag te vertonen

In de nieuwe Wet Dieren staat dat de zorg die dieren moeten krijgen, minimaal bestaat uit het vrij zijn van bovengenoemde voorwaarden.³¹ Deze voorwaarden voor welzijn, ook bekend als de vijf vrijheden, worden dus door de overheid erkend als belangrijke parameters voor dierenwelzijn. De eerstgenoemde vier vrijheden zijn uitsluitend gericht op het afwezig zijn van negatieve ervaringen om welzijn te waarborgen. Het idee hierachter is dat er sprake is van welzijn als er dus geen 'onwelzijn' aanwezig is.⁴⁹

Tegenwoordig wordt steeds meer gedacht dat binnen deze visie niet alle aspecten van welzijn worden erkend. Welzijn is niet alleen gebaseerd op het ontbreken van negatieve ervaringen, maar ook op het aanwezig zijn van positieve emoties.⁵³

Het idee dat dieren net als mensen ook positieve emoties kunnen ervaren wordt breed gedragen in recente literatuur. Het is niet mogelijk met zekerheid te zeggen dat dieren deze emoties op dezelfde manier ervaren als mensen, net als het onmogelijk is vast te stellen dat verschillende mensen emoties hetzelfde beleven. De beleving is per definitie subjectief en waar mensen hun gevoelens kunnen omschrijven, is het interpreteren van de belevingswereld van dieren een ingewikkelde zaak. Op basis van vele overeenkomsten in de anatomie en werking van de hersenen is het wel waarschijnlijk dat dieren positieve emoties kunnen ervaren. Dit wordt ondersteund door observaties dat dieren gedragsuitingen kunnen laten zien die gelijkenissen vertonen met die van mensen die plezier hebben, wanneer ze een taak succesvol uitvoeren.⁵⁴

Bij mensen is gebleken dat hun welzijn bepaald wordt door zowel negatieve als positieve ervaringen en de verhouding hiervan. De omstandigheden waar iemand mee in aanraking komt, kunnen zorgen voor de aanwezigheid of afwezigheid van een negatief of positief effect. Hierbij zijn de negatieve en positieve effecten onafhankelijk van elkaar.

Dit wil zeggen dat iets dat een negatief effect induceert niet meteen ook zorgt voor de afwezigheid van een positief effect en vice versa. De omstandigheden waar iemand mee te maken heeft, hebben ofwel een effect aan de negatieve kant of aan de positieve kant. Hieruit kun je opmaken dat het afwezig zijn van negatieve effecten niet automatisch betekent dat iemand positieve effecten ervaart. De twee kanten hebben afzonderlijk van elkaar invloed op het uiteindelijke totale gevoel van welzijn. Hoe groter het positieve verschil tussen positieve en negatieve effecten bij mensen is, hoe hoger het cijfer dat zij hun welzijn geven.⁵⁵

Voor een goed welzijn is het hebben van positieve ervaringen dus essentieel. Als we dit nu vertalen naar het welzijn van dieren, betekent dit dat zij niet alleen beschermd moeten worden tegen negatieve ervaringen maar ook de mogelijkheid moeten hebben positieve ervaringen op te doen. Als houder en hoeder van dieren, is de mens verantwoordelijk voor het waarborgen van dierenwelzijn. Hiervoor is het belangrijk te kunnen inschatten hoe het gesteld is met het welzijn van een individueel dier. De kwalitatieve beoordeling van het welzijn kan alleen door een dier zelf gedaan worden, maar een dier geeft wel indirecte signalen af, die een indicatie van zijn welzijn geven. De wijze waarop een dier reageert op zijn omgeving geeft veel informatie over hoe het dier zijn welzijn zelf ervaart.⁴⁹

Om het dierenwelzijn systematisch en overzichtelijk te kunnen beoordelen, is in 2004 het 'Welfare Quality' project van start gegaan. Dit project, gesteund door de EU, is een samenwerkingsverband van ruim 40 Europese instituten met als doel een manier te ontwikkelen om dierenwelzijn systematisch te kunnen beoordelen.⁵⁶ In dit project is een lijst met welzijnscriteria vastgesteld die belangrijk zijn voor dierenwelzijn. De criteria zijn zo vastgesteld dat de lijst niet eindeloos lang is maar dat wel ieder relevant onderdeel van dierenwelzijn er in opgenomen is. Dit heeft geleid tot twaalf criteria die onder te verdelen zijn in vier principes.

Principes	Welzijnscriteria
I. Goede voeding	1. Afwezigheid van voortdurende honger
	2. Afwezigheid van voortdurende dorst
II. Goede huisvesting	3. Comfortabele rustplaats
	4. Comfortabele temperatuur
	5. Gemakkelijk kunnen bewegen
III. Goede gezondheid	6. Afwezigheid van verwondingen
	7. Afwezigheid van ziekten
	8. Afwezigheid van pijn veroorzaakt door managementprocedures
IV. Soortspecifiek gedrag	9. Uitvoeren van sociaal gedrag
	10. Uitvoeren van ander gedrag
	11. Goede mens-dier-relatie
	12. Afwezigheid van algemene angst

57

De welzijnsriteria komen voor een groot deel overeen met de vijf vrijheden, zoals het vrij zijn van ziekten en van honger en dorst. Er zitten ook criteria tussen die meer gericht zijn op het mogelijk maken van positieve ervaringen als het uitvoeren van sociaal en soortspecifiek gedrag. De dieren hebben meer mogelijkheden hun natuurlijke gedrag uit te voeren als aan andere voorwaarden is voldaan. Gemakkelijk kunnen bewegen en de afwezigheid van angst zijn belangrijk voor het faciliteren van soortspecifiek gedrag dat voor het dier een positieve ervaring kan opleveren. Aan de hand van deze criteria is het mogelijk een goede inschatting van dierenwelzijn te maken waarbij met de essentiële onderdelen van dierenwelzijn rekening wordt gehouden.

Een belangrijk verschil tussen dit model en de vijf vrijheden van de FAWC, is de toevoeging van het woord 'voortdurende' aan de criteria over honger en dorst. De aanwezigheid van honger of dorst leidt dus niet per definitie tot een verminderd welzijn, zolang dit niet voortdurend is. Dit past in de visie dat de aanwezigheid van een negatieve ervaring niet op zich een verminderd welzijn hoeft te betekenen. Hierbij speelt het aanpassingsvermogen van een dier een grote rol.⁴⁹

Als een dier honger heeft, is dat op dat moment een negatieve ervaring. Als hij vervolgens de mogelijkheid heeft op zoek te gaan naar voedsel en zo van zijn honger af kan komen, is de negatieve ervaring niet nadelig geweest voor zijn welzijn. Het dier heeft zijn natuurlijke gedrag kunnen uitvoeren om zich zo aan te passen aan zijn omgeving.⁵⁸ Daarom is het van belang bij het beoordelen van dierenwelzijn te kijken naar het natuurlijke gedrag van dieren. Het reageren op omgevingsfactoren met soortspecifiek functioneel gedrag is een teken van voldoende aanpassingsvermogen aan de situatie. Aan de hand van de welzijnsriteria kan men inschatten of een dier zich adequaat kan aanpassen aan zijn omgeving. Wanneer dit niet het geval is, door factoren binnen het dier zelf of door een ongeschikte omgeving, wordt dit duidelijk door veranderingen in gedrag of gezondheid van een dier. Op deze manier kan men dierenwelzijn monitoren en betere condities scheppen waarbij dieren een positief welzijn kunnen ervaren.

Wanneer we deze welzijnsriteria betrekken op de verschillende contexten waarin we met dieren omgaan, kunnen we een oordeel geven over de mogelijkheid voor een goed welzijn in verschillende situaties. Als we ons weer richten op het konijn als uitgangspunt, moeten we afwegen of er sprake is van een goed welzijn bij zowel huiskonijnen als proefkonijnen als konijnen in het wild. Het konijn is in welke situatie dan ook, een dier met een intrinsieke waarde en dus hebben mensen de morele verantwoordelijkheid te zorgen voor een goed welzijn. Deze verantwoordelijkheid geldt jegens konijnen in iedere context, maar de manier waarop hieraan invulling wordt gegeven kan wel verschillen afhankelijk van omstandigheden die effect hebben op het welzijn van konijnen.

Zo zal een eigenaar van een huiskonijn voor diverse aspecten actief moeten zorgen om zijn huisdier de mogelijkheid te geven een goed welzijn te verkrijgen. De eigenaar moet zorgen voor voedsel en water en voor een comfortabele omgeving waarin het konijn ook in zijn sociale behoefte voorzien wordt. Het konijn kan niet zelf kiezen voor zijn omgeving en is daarom wat betreft welzijn zeer afhankelijk van de mens. Dit is bij wilde konijnen minder het geval, omdat zij de mogelijkheid hebben hun eigen omgeving te kiezen, zelf op zoek te gaan naar voedsel en sociaal contact te hebben met andere konijnen. Bij het houden van konijnen voor bijvoorbeeld vlees, bont, wetenschappelijk onderzoek of gezelschap, is het van belang dat er voldoende invulling gegeven wordt aan de welzijnsriteria.

In deze contexten spelen economische aspecten een belangrijke rol bij de keuzes voor de manier waarop de konijnen worden gehouden. De konijnen voldoende bewegingsruimte en diergeneeskundige zorg geven, is voor de dierhouder een extra economische belasting maar wel noodzakelijk voor het waarborgen van het welzijn van de konijnen.

In de genoemde situaties is het voor mensen redelijkerwijs haalbaar, door bepaalde maatregelen te nemen, te zorgen voor een goed welzijn van konijnen. Waar men in de ene situatie tijd of aandacht zal moeten investeren in het welzijn van zijn konijn, is in een andere situatie een beter welzijn te realiseren door het investeren van meer geld of juist door het nalaten van handelingen die schadelijk kunnen zijn voor de leefomgeving van de konijnen. Het welzijn van een gezelschapskonijn kan men bijvoorbeeld verbeteren door actief tijd en aandacht te besteden aan vachtverzorging. Voor konijnen in het wild is een goed welzijn daarentegen juist te bereiken, door minder handelingen met ze uit te voeren. De zorg voor het welzijn van deze konijnen, wordt dan ingevuld door het beschermen van de leefomgeving, in plaats van de bescherming van de individuele konijnen.

Praktisch gezien hebben we dus niet dezelfde verantwoordelijkheden voor elk konijn, maar moreel gezien zijn we verantwoordelijk voor het welzijn van ieder konijn in iedere context.

5.2 Gelijkheidsprincipe

“Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.”⁵⁹ In artikel 1 van de Nederlandse grondwet is bepaald dat mensen in gelijke gevallen gelijk behandeld dienen te worden. Dit gelijkheidsbeginsel is zo'n belangrijk onderdeel van de grondwet omdat het als onjuist wordt beschouwd mensen in gelijke gevallen verschillend te behandelen.

Als je deze gedachtegang direct zou extrapoleren naar hoe mensen met dieren om zouden moeten gaan, zou er mogelijk ook een eenduidig en consistent beleid voor de omgang van mensen met dieren kunnen worden geformuleerd. Echter de vraag is of dit gelijkheidsbeginsel wel opgaat in het geval van dieren die niet alleen kunnen verschillen in soort maar ook in veel verschillende contexten (deels) afhankelijk zijn van mensen.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zullen we moeten bepalen in hoeverre er bij onze omgang met dieren sprake is van 'gelijke gevallen'. We kunnen de definitie van gelijke gevallen vanuit verschillende oogpunten benaderen.

Aan de ene kant kunnen we dieren als gelijke gevallen beschouwen, gebaseerd op een indeling naar diersoort. Dit zou dan betekenen dat iedere hond hetzelfde behandeld moet worden als andere honden, maar dat een konijn wel anders behandeld mag worden dan een hond.

Aan de andere kant kunnen we de omstandigheden en functie van dieren als criterium kiezen voor gelijke gevallen, waarbij dan bijvoorbeeld alle huisdieren gelijk moeten worden behandeld ongeacht de diersoort.

Wanneer we besluiten dat alle dieren binnen een diersoort gelijk behandeld moeten worden, heeft dat flinke gevolgen voor de wijze waarop wij met dieren omgaan. Zo is het niet te rechtvaardigen dat er konijnen gebruikt worden voor wetenschappelijk onderzoek terwijl andere konijnen als huisdier leven. Als we ze allemaal gelijk dienen te behandelen, mogen we er dan voor kiezen sommige konijnen te slachten voor hun vlees of bont terwijl we met andere konijnen heel anders omgaan? Is het te rechtvaardigen dat sommige kippen als scharrelkip worden gehouden terwijl andere kippen de mogelijkheid hebben tot vrije uitloop? Ook als we dieren gelijk moeten behandelen, kunnen er toch verschillen tot uiting komen. Wanneer we besluiten dat konijnen slachten moreel te rechtvaardigen is, betekent dit niet dat alle konijnen ook daadwerkelijk geslacht moeten worden. Als we voor de omgang met dieren de minimale eisen vaststellen, kun je niet verwachten dat mensen alle dieren precies zo behandelen. Het staat mensen vrij hun dier zo goed te behandelen als ze zelf willen, zonder dat ze dit verplicht zijn. Praktisch is de gelijke behandeling van dieren dus lastig te realiseren.

Als we ervan uitgaan dat de functie bepaalt welke gevallen gelijk zijn, moeten we alle dieren in dezelfde situatie gelijk behandelen. Een konijn voor wetenschappelijk onderzoek zal dan net zo behandeld moeten worden als een muis of een chimpansee in zo'n zelfde onderzoek. Er zijn echter grote verschillen tussen een konijn, een muis en een chimpansee als we kijken naar behoeften en gedrag. Als we deze dieren gelijk zouden behandelen zou dit betekenen dat soort-specifieke kenmerken mogelijk onvoldoende worden erkend.

Hoewel het gelijkheidsprincipe bij de behandeling van mensen een belangrijke rol vervult, is dit niet geschikt direct te extrapoleren naar de behandeling van dieren. Er zijn binnen de groep dieren meer soort-specifieke verschillen en verschillen in context dan bij mensen het geval is. Deze verschillen worden bij het overnemen van het gelijkheidsprincipe, niet voldoende erkend. Hierdoor wordt mogelijk minder rekening gehouden met de specifieke belangen van dieren in een bepaalde context, wat negatieve gevolgen kan hebben voor hun welzijn.

5.3 Partijdigheid

Er zijn vele verschillende ethische theorieën over hoe men om zou moeten gaan met dieren. Volgens utilisten is het van belang positieve en negatieve effecten tegen elkaar af te wegen om te komen tot een uitkomst die zo positief mogelijk is voor de grootste groep. In deze afweging tellen de belangen van mensen en dieren even zwaar mee. Aanhangers van de Rechten visie vinden de consequenties van de handeling van ondergeschikt belang aan het erkennen van rechten aan mens en dier. Volgens hen hebben alle mensen en (zoog)dieren rechten en dienen deze beschermd te worden. Hoewel deze twee ethische theorieën op een aantal punten verschillen, is er ook een belangrijke overeenkomst aanwezig.

Bij beide theorieën wordt echter geen onderscheid gemaakt tussen morele status van dieren in verschillende contexten. De belangen en rechten van de dieren worden onderling als gelijkwaardig beschouwd. Dit geeft aan dat er een bepaalde mate van onpartijdigheid aanwezig moet zijn als men een moreel juiste afweging wil maken. Als de belangen van elk dier even zwaar meetellen, zou in eenzelfde geval elk dier gelijk behandeld moeten worden.

Ditzelfde principe is van belang bij de morele positie die dieren innemen in onze maatschappij. Er is een brede spreiding in visies op de positie van dieren, die loopt van het enkel hebben van instrumentele waarde tot het bezitten van een inherente waarde. Deze visies lopen ver uiteen maar hebben als gemeenschappelijk kenmerk, dat de visie geldt voor alle dieren. Als iemand vindt dat een dier moreel gezien alleen instrumentele waarde bezit, is die visie voor deze persoon toepasbaar op alle dieren. Er is hier dus ook sprake van onpartijdigheid omdat er in principe geen onderscheid gemaakt wordt binnen een groep dieren in morele positie.

Als we op basis van deze afwegingen ons moreel juist willen gedragen jegens dieren, moeten we handelen op basis van onpartijdigheid.

Met een korte casus wil ik de rol en functie van partijdigheid in de ethiek verhelderen. Iemand ziet twee honden verdrinken in een rivier. Als hij in het water springt, kan hij een van de twee honden redden. De belangen en rechten van beide honden zijn even waardevol en dus hebben ze allebei evenveel belang bij en recht op gered te worden. De kans is groot dat de persoon willekeurig een hond uit het water haalt. Mogelijk kiest hij de hond die het dichtste bij is of de hond die het minst zwaar is en dus makkelijker te redden. Er is in dit geval sprake van onpartijdigheid naar de honden toe omdat de keuze voor een van de honden niet gebaseerd is op het toekennen van een verschillende waarde aan een van de honden. Ze worden als gelijk beschouwd en de keuze voor een van de twee honden is niet op basis van een verschil in waarde en rechten tussen de honden.

Wanneer nu blijkt dat een van de honden het huisdier is van de persoon aan de kant, zal deze persoon er hoogstwaarschijnlijk voor kiezen zijn eigen hond te redden, zelfs als deze verder weg is of veel zwaarder is om te dragen. Voor de meeste mensen is dit een begrijpelijke actie en wordt dit niet gezien als moreel onjuist.

Als men er in de ethische theorie vanuit gaat dat moreel juist handelen gebaseerd is op onpartijdigheid, had hij niet voor zijn eigen hond mogen kiezen op basis van de waarde die hij zijn hond toekent. Wanneer iemand zijn eigen hond de voorkeur geeft op basis van bijvoorbeeld de zwemafstand, is er nog steeds sprake van onpartijdigheid.

Als de keuze op zijn eigen hond gebaseerd is op het feit dat het zijn eigen hond is en dus meer waarde voor hem heeft, is er sprake van partijdigheid omdat de honden niet als even waardevol worden beschouwd.

De theoretische achtergrond van moreel handelen komt hier niet overeen met de opvattingen van mensen in de praktijk. In voorgaande situatie zou het gevoelsmatig voor veel mensen onlogisch en onjuist aanvoelen als ze niet voor hun eigen hond zouden kiezen. Mensen zijn intuïtief geneigd mensen en dieren die dicht bij hen staan te bevoorstellen.

Volgens Bernard Rollin kan geen enkele ethische theorie deze intuïtie overstemmen.⁶⁰ Door meerdere filosofen wordt het concept van totale onpartijdigheid als basis van moraliteit als emotioneel onmogelijk gezien. Ook zou geen recht gedaan worden aan de morele relevantie van relaties en emoties.⁶² Volharden in de onjuistheid ervan zal niet zorgen voor het verdwijnen van partijdigheid maar voor het ontstaan van een kloof tussen morele theorie en praktische uitvoerbaarheid. Het is daarom zaak te bekijken hoe we partijdigheid kunnen inpassen in een beleid, zonder dat er daardoor willekeur of inconsistentie ontstaat.

De rol van relaties tussen mensen en dieren is in het geval van partijdigheid, tweeledig. Aan de ene kant is er de relatie met een dier waarin er sprake is van een speciale band die kan lijken op de band die mensen hebben met andere mensen zoals vrienden of familieleden. Dit type relatie is vaak aanwezig wanneer het gaat om een eigenaar met zijn huisdier.

Er is een relatie met het dier die aspecten als vriendschap en vertrouwen kan omvatten. Aan de andere kant is er de relatie van mensen met dieren die meer gericht is op de mate waarin het dier afhankelijk is van de mens. Bij het onderdeel over zorgplicht is ook al aangegeven dat een dier dat afhankelijker is van de mens, meer specifieke zorg moet krijgen dan een dier dat relatief onafhankelijk leeft. De erkenning van een speciale band tussen mensen en sommige dieren, kunnen we gebruiken om een concretere invulling te vragen van algemeen geldende verplichtingen. Ieder dier heeft recht op de nodige zorg maar waar je deze zorg voor wilde dieren of zwerfdieren moeilijk concreet kunt definiëren, kun je voor huisdiereigenaren expliciet beschrijven wat deze zorg inhoudt. Op basis van de relatie met het dier en het feit dat het dier van de eigenaar afhankelijk is, wordt er meer en specifiekere zorg verwacht.⁴⁸

Op deze manier kunnen we een moreel oordeel vormen, waarin wel ruimte is voor de relaties tussen mens en dier. Het is hierbij wel belangrijk dat de morele verantwoordelijkheid die we hebben jegens alle dieren niet ondergeschikt wordt wanneer er geen speciale band bestaat tussen mens en dier.

Partijdigheid kan een rol spelen bij het specifiek invullen van onze morele verantwoordelijkheid in positieve zin jegens de dieren waar we een band mee hebben. Partijdigheid kan echter niet gebruikt worden als argument tegen het vervullen van onze morele verantwoordelijkheid jegens dieren die geen speciale rol vervullen in ons leven.

5.4 Zorgplicht

“Een ieder is verplicht hulpbehoevende dieren de nodige zorg te verlenen.”³² Deze zin is opgenomen in de gezondheids- en welzijnswet voor dieren en geeft aan dat mensen een zorgplicht hebben tegenover dieren. Deze zorgplicht geldt voor alle dieren, zowel gehouden als niet gehouden. De zorgplicht is in de wet opgenomen om invulling te geven aan de morele verantwoordelijkheid die mensen jegens dieren hebben. Deze morele verantwoordelijkheid is gebaseerd op het toekennen van intrinsieke waarde aan dieren en het feit dat dieren worden gezien als sentient beings. Dit geldt voor alle dieren, ongeacht soort of context, en de mens is dus moreel verplicht rekening te houden met het welzijn van alle dieren.

Het implementeren van een zorgplicht in de wetgeving is een manier om praktisch invulling te geven aan die morele verantwoordelijkheid.⁶³ Dat er in Nederland wettelijk bepaald is dat men voor alle dieren een zorgplicht heeft, betekent niet dat de invulling van die zorg ook voor ieder dier hetzelfde is. De concrete betekenis van de zorgplicht is in iedere situatie verschillend en afhankelijk van meerdere factoren. De mate waarin de mens invloed heeft op het leven van een dier en in hoeverre een mens in staat is in te grijpen in een bepaalde situatie, zijn beiden aspecten die meegewogen moeten worden.

Dit zorgt ervoor dat in sommige situaties de zorgplicht eigenlijk meer een afblijfplicht is wanneer het voor een dier of de populatie beter is niet in te grijpen. Dit blijkt ook uit een artikel in de Flora- en faunawet waarin wordt gesteld dat men voldoende zorg in acht moet nemen voor dieren in het wild. Deze zorg wordt gedefinieerd als het voorkomen of zoveel mogelijk achterwege laten van handelingen die een nadelig effect op de dieren in het wild kunnen hebben.³³

Hier wordt de zorgplicht dus meer ingevuld vanuit een standpunt van niet handelen om op deze manier zorg te dragen voor de dieren. Dit in tegenstelling tot veel situaties met gehouden dieren waar het juist van belang is actief in te grijpen om aan de zorgplicht te voldoen, bijvoorbeeld naar de dierenarts gaan als een huisdier gewond is. Hieruit blijkt dat de interpretatie van zorgplicht bestaat uit verschillende gradaties.

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) heeft in 2012 een zienswijze aangeboden aan het Ministerie van EZ, waarin zij de invulling van onze zorgplicht afzet tegen het aanpassingsvermogen van dieren.⁶³ Het aanpassingsvermogen wordt tegenwoordig gezien als misschien wel de belangrijkste indicator van het welzijn van een dier.

Wanneer in de omgeving van een dier iets verandert dat voor een dier nadelig is, betekent dit niet direct dat het welzijn ook aangetast is.

De RDA kiest er dus voor een specifieke invulling van welzijn te gebruiken als basis voor de zorgplicht. Deze aanpak sluit aan bij mijn visie over de wijze waarop we het begrip welzijn, kunnen gebruiken bij de invulling van zorgplicht. Als we welzijn specificeren, kunnen we de zorgplicht specifiek invullen in verschillende gevallen. Dit geeft meer mogelijkheid voor het definiëren van onze morele verantwoordelijkheid jegens dieren in verschillende contexten.

Dieren zijn van nature, net als mensen, uitgerust met vaardigheden om te kunnen reageren op een negatieve situatie. Negatieve ervaringen hebben een functie in het leren van dieren dat ze bepaalde stimuli moeten vermijden die potentieel schadelijk kunnen zijn.

Het aanwezig zijn van een negatieve factor voor een dier hoeft dus geen aantasting van zijn welzijn te betekenen zolang hij in staat is zich aan te passen aan de situatie tot het punt dat het dier dit als positief ervaart.⁵⁸

Het aanpassingsvermogen van een dier wordt bepaald door meerdere factoren en is zeker geen statisch gegeven. Het is afhankelijk van de genetische aanleg van een dier, eigenschappen die het dier heeft verworven op basis van eerdere ervaringen en het dier zijn omgevingsomstandigheden. Het aanpassingsvermogen kan dus veranderen door het ervaren van bepaalde situaties en in hoeverre een dier in zijn omgeving wordt ingeperkt.⁶³ Dit betekent dat elk dier in elke afzonderlijke situatie een verschillend aanpassingsvermogen kan hebben en dat het aanpassingsvermogen dus geen vaste waarde is maar een factor die zich op verschillende punten van een lijn van laag naar hoog kan bevinden. Om aan te geven in hoeverre mensen praktisch hun zorgplicht moeten invullen jegens dieren heeft de Raad voor Dierenaangelegenheden de zorgplicht uitgezet tegen het aanpassingsvermogen van een dier in een bepaalde situatie. Hoe groter het aanpassingsvermogen van het dier is, hoe kleiner de praktische zorgplicht en vice versa.⁶³

De zorgplicht is dus niet uitsluitend afhankelijk van de mate van inperking van de omgeving door de mens. De invloed van mensen op de omgeving van een dier speelt wel een rol maar zolang een dier zich goed aan de nieuwe omstandigheden kan aanpassen, is er minder noodzaak voor ingrijpen door de mens dan wanneer een dier zich helemaal niet kan aanpassen. Deze invulling van de zorgplicht is een min of meer kwantitatieve bepaling.

Een andere manier om ernaar te kijken, is een meer kwalitatieve maat waarbij er een onderscheid kan worden gemaakt in specifieke en niet-specifieke zorg. Swart et al, maakten een indeling waarbij wilde dieren vooral niet-specifieke zorg zouden moeten krijgen en gedomesticeerde dieren juist specifieke zorg. Onder niet-specifieke zorg wordt verstaan, het behouden en zorgen voor de natuurlijke omgeving zodat de dieren in het wild zo natuurlijk mogelijk kunnen leven. De specifieke zorg is gericht op het vervullen van de behoeften van de gedomesticeerde dieren omdat ze afhankelijk zijn van de mens in hun omgeving.⁶⁴

In sommige gevallen is het heel duidelijk in welke categorie een dier valt, over een huiskat bestaat geen twijfel dat het een gedomesticeerd dier is dat specifieke zorg nodig heeft. Voor andere dieren is soms niet zo duidelijk te stellen of het gaat om een wild of een gedomesticeerd dier, zoals bijvoorbeeld het geval is bij een wilde kat. Er is dus geen sprake van een tweedeling tussen wilde en gedomesticeerde dieren maar van een continuüm waarin er tussen deze uitersten een heel gebied tussen ligt waaronder dieren kunnen vallen. De toekenning van specifieke of niet-specifieke zorg is later nog iets aangepast waarbij de dieren werden geclassificeerd op basis van afhankelijkheid van de mens.

In dit model sluiten specifieke en niet-specifieke zorg elkaar niet uit maar wordt de noodzaak voor specifieke zorg hoger naarmate de afhankelijkheid van de mens groter wordt bij dieren. Voor dieren die in hun directe omgeving minder afhankelijk zijn van de mens zou de niet-specifieke zorg juist hoger moeten zijn.⁶⁴

Het is wel van belang te beseffen dat er bij het invullen van de zorgplicht ook rekening gehouden moet worden met een aantal factoren die de praktische uitvoerbaarheid beïnvloeden. De zorgplicht stelt dat men een dier dat hulp behoeft, moet helpen maar de mens is hier niet altijd toe in staat. Er bestaan situaties waarin een dier aangetast is in zijn welzijn buiten het toedoen van mensen om en waarin mensen niet kunnen ingrijpen om het welzijn te verbeteren. Dit kan het geval zijn als iemand persoonlijk niet in staat is in te grijpen, bijvoorbeeld door een fysieke beperking. Ook kan de mogelijkheid tot ingrijpen beperkt worden als het gaat om dieren in het wild die niet geholpen kunnen worden door menselijk handelen.

Wanneer er sprake is van een aantasting van dierenwelzijn, zonder toedoen van de mens, is de zorgplicht dus wel van belang maar kan deze niet altijd praktisch ingevuld worden. In zo'n geval is het lijden van dieren onvermijdbaar en kan de mens niet zorgen voor het voorkomen of oplossen van de aantasting van dierenwelzijn.⁶³ In gevallen waarbij een dier zorg behoeft, maar de mens deze redelijkerwijs niet kan bieden, kan de zorgplicht niet worden ingevuld. Dit is echter alleen van toepassing als de behoefte aan zorg, niet tot stand is gekomen door toedoen de persoon in kwestie. Wanneer door menselijk handelen een dier meer zorg nodig heeft, zal deze zorg ook door mensen gegeven moeten worden. Dit betekent dat de zorgplicht ook afhankelijk is van de omstandigheden. Zo geldt voor iedereen die een huisdier heeft een zorgplicht, ongeacht of deze persoon in staat is voor dit dier te zorgen. Door menselijk toedoen, heeft het huisdier bepaalde specifieke zorg nodig. Wanneer iemand persoonlijk niet in staat is deze zorg te bieden, zal er aan de zorgplicht moeten worden voldaan door bijvoorbeeld een nieuwe eigenaar te zoeken. Bij het formuleren van de zorgplicht moet rekening gehouden worden met beperkingen bij de praktische uitvoerbaarheid. De mate waarin deze beperkingen de zorgplicht beïnvloeden, moet echter volledig gebaseerd worden op de context waarin het dier zorg nodig heeft.

Als een dier door menselijk handelen aangetast wordt in zijn welzijn is het zaak dat de belangen die de mens in deze situatie heeft, worden afgewogen tegen die van het dier. Op basis van deze afweging zal worden bepaald of dit handelen wel of niet voortgezet mag worden.

Als iemand wel mogelijkheden heeft in te grijpen bij aantasting van dierenwelzijn, is hij dit verplicht behalve als er zwaarder wegende doelen kunnen worden gerealiseerd als er geen interventie plaatsvindt. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer er besloten wordt niet bij te voeren als een populatie dieren te weinig eten heeft. Een aantal dieren zal hierdoor verminderd welzijn ervaren, maar de populatie in zijn geheel heeft er wel baat bij.

Het belang van de populatie kan, vanuit de overheid, in zo'n situatie verkozen worden boven het lot van een aantal individuen. In dat geval is er dus sprake van noodzakelijk lijden van een aantal dieren, om lijden bij meer dieren te voorkomen. Dit botst niet per definitie met de zorgplicht, als deze keuze is gebaseerd op moreel relevante argumenten. Of het noodzakelijk lijden van dieren in deze gevallen ook als aanvaardbaar lijden wordt gezien, is afhankelijk van de maatschappelijk breed gedragen normen en waarden en feiten en intuïties.⁶³ Op deze manier kan er een ethische afweging gemaakt worden, waarmee per situatie bepaald kan worden hoe de zorgplicht ingevuld dient te worden en hoe men dient te handelen wanneer tegenstrijdige belangen een rol spelen.

Bij de invulling van de zorgplicht door de RDA wordt als uitgangspunt genomen dat onze morele verantwoordelijkheid jegens dieren context-onafhankelijk is. Omdat we de intrinsieke waarde van alle dieren erkennen, ongeacht of ze gehouden of niet-gehouden zijn, hebben we tegenover hen dezelfde morele verantwoordelijkheid. Dit betekent niet dat deze verantwoordelijkheid in alle gevallen op dezelfde manier tot uiting komt. Ook in gevallen waar verantwoordelijkheden conflicteren, kunnen andere afwegingen gemaakt worden. Hoe onze morele verantwoordelijkheid tot uiting komt, is wel afhankelijk van de context waarin we met dieren omgaan. Bij de praktische invulling is deze context van belang, omdat er in verschillende contexten sprake is van verschillende omgevingsinvloeden en belangen. Binnen deze visie is het echter wel zo dat de afwegingen die worden gemaakt ook rekening houden met de belangen van mensen naast die van dieren. Wanneer de belangen van mensen zwaarder wegen dan een aantasting van het welzijn van dieren, wordt het lijden van dieren gezien als aanvaardbaar lijden. In dat geval hoeft men niet in te grijpen om de aantasting van het welzijn van de dieren te voorkomen. De morele verantwoordelijkheid die we voor alle dieren hebben, wordt in dit geval niet vertaald naar het handelen om het welzijn van het dier te bewaken, maar naar het meewegen van de belangen van het dier bij het maken van een afweging. In sommige contexten kan onze morele verantwoordelijkheid dus voldoende ingevuld worden door het meewegen van de belangen van dieren zelfs als de uitkomst een negatief effect heeft op de gezondheid of het welzijn van dieren.

In mijn optiek is de visie van de RDA op de zorgplicht heel praktisch toepasbaar bij het specifiek invullen van onze zorgplicht in verschillende contexten. Wanneer de belangen van mensen zo'n belangrijke rol spelen bij het maken van keuzes, is er echter te weinig oog voor de belangen en waarde van de dieren. Als er vanuit de overheid bepaald is dat we voor alle dieren een zorgplicht hebben, zou dit ook bij conflicterende belangen uitgevoerd moeten worden. Ik ben van mening dat, om te voldoen aan onze morele verantwoordelijkheid, de oorzaak van het conflicteren van belangen, zwaarder moet worden meegewogen. De RDA noemt een voorbeeld van aanvaardbaar lijden, het reduceren van de populatie niet-gehouden dieren die gevaar voor weg-en vliegverkeer kunnen opleveren. Hierbij wordt de afweging gemaakt dat de dieren een gevaar voor mensen kunnen opleveren. Op basis hiervan wordt het aanvaardbaar geacht, wilde dieren te doden om zo de belangen van mensen te beschermen.

In deze situatie wordt volgens mij te weinig rekening gehouden met de oorzaak van het probleem. Het weg-en vliegverkeer is door mensen in de omgeving geïntroduceerd, om te voorzien in behoeften van mensen. Wanneer deze verandering in de omgeving tot conflicterende belangen tussen mensen en dieren leidt, moet de oorzaak van het probleem ook meetellen bij de afweging. Het oplossen van het probleem door de populatie dieren te verminderen, doet geen recht aan de morele positie van de dieren. De afweging die wordt gemaakt is die van het leven van dieren tegenover het gevaar voor de veiligheid van mensen. Dat het belang van mensen dan zwaarder weegt, is te rechtvaardigen.

Bij deze afweging wordt echter voorbij gegaan aan de originele belangen die speelden bij het realiseren van het weg-en vliegverkeer. Het gaat hierbij om belangen als comfortabeler en sneller kunnen reizen. De dieren in de omgeving vormden geen gevaar voor de menselijke veiligheid, voordat deze situatie door menselijk handelen is ontstaan. De mens heeft volgens mij de morele verantwoordelijkheid jegens dieren, in zulke situaties de morele waarde van dieren te respecteren. Dit kan ofwel door het nalaten van handelingen waardoor zo'n conflicterende situatie ontstaat. Ofwel kan men op zoek gaan naar een oplossing waarbij de belangen van dieren niet worden geschaad. Op deze manier wordt de morele waarde van dieren beter gewaarborgd.

5.5 Conclusie

Aan de hand van de hierboven genoemde factoren, kunnen we onze morele verantwoordelijkheid jegens dieren verder specificeren. Een duidelijke invulling van het begrip welzijn, zorgt ervoor dat we het welzijn van dieren beter kunnen beschermen in verschillende contexten. Het gelijkheidsprincipe zoals dat voor mensen geldt, is niet direct toepasbaar op de omgang met dieren, omdat er te veel verschillen bestaan tussen dieren onderling. Door het erkennen van de aanwezigheid van mens-dier relaties, kan partijdigheid een rol spelen, zonder dat dit leidt tot willekeur of inconsistentie. Een relatie tussen mens en dier zorgt voor een aanvulling op onze algemene morele verantwoordelijkheid, in plaats van deze te ondermijnen.

Bij het definiëren van onze zorgplicht ten opzichte van dieren, is heel duidelijk de context een belangrijke factor. De mate waarin een dier van ons afhankelijk is en in hoeverre wij in staat zijn dieren te beschermen, zijn overwegingen die mede onze morele verantwoordelijkheid bepalen. In verschillende contexten kunnen dus morele overwegingen gemaakt worden, die het verschillend behandelen van dieren rechtvaardigen.

6. Aanbeveling

Het belang van de context voor onze morele verantwoordelijkheid jegens dieren, speelt op drie niveaus een rol. Hierbij gaat het om de invloed die context heeft op, de morele status van dieren, onze verplichtingen jegens dieren en de specifieke afwegingen die we in bepaalde situaties moeten maken. Als we ons baseren op de ethische theorieën, kunnen we concluderen dat de morele status van dieren onafhankelijk is van de context. Bij het definiëren en invullen van verplichtingen, speelt de context een sterkere rol. De context speelt zelfs een hele belangrijke rol bij het maken van afwegingen, omdat de context uitmaakt welke verantwoordelijkheden conflicteren.

We kunnen concluderen dat alle dieren dezelfde morele status hebben en dat we ten opzichte van alle dieren, gelijke verplichtingen hebben. Toch kunnen we in verschillende contexten verschillend met dieren omgaan, omdat in die contexten ook andere verantwoordelijkheden (met achterliggende normen en waarden) een rol spelen.

In mijn optiek hebben we jegens dieren in alle contexten, dezelfde verantwoordelijkheden. De intrinsieke waarde van dieren moet beschermd en hun welzijn gewaarborgd worden. Om dit te realiseren moet de behandeling van alle dieren daarom aan minimale eisen voldoen. Dit geldt voor dieren in welke context dan ook. Op basis van mens-dier relaties en mate van afhankelijkheid, kunnen deze eisen naar boven bijgesteld worden. Dit betekent dat een ieder kan kiezen een dier beter dan vereist te behandelen, maar nooit slechter.

Om dit te vertalen naar beleid, moeten professionals op het gebied van diergezondheid en dierenwelzijn, een helder standpunt innemen over de morele positie van dieren.

In de huidige regelgeving wordt de intrinsieke waarde van dieren erkend, maar wordt er nog niet expliciet beschreven wat deze term inhoudt. Dit zorgt ervoor dat intrinsieke waarde van dieren door verschillende mensen verschillend geïnterpreteerd kan worden en er onduidelijkheid kan bestaan over de praktische toepassing ervan. Omdat er zo veel verschillende visies bestaan op de waarde van dieren, is het lastig de waarde van dieren specifiek te verwoorden in de wetgeving. Binnen het beleid kan de term intrinsieke waarde gebruikt worden als uiting van de morele waarde die dieren bezitten. Het is dan echter wel van belang dat de hierop gebaseerde verplichtingen, specifiekere geformuleerd worden. Er moet duidelijk beschreven worden op welke wijze deze intrinsieke waarde beschermd moet worden, zodat er toch een eenduidige uitvoering van het beleid mogelijk is, ondanks de verschillende aanwezige visies.

Ook moet er gekozen worden in hoeverre de belangen van dieren moreel meetellen in het geval van conflicterende belangen van mens en dier. Ik denk dat het hierbij van belang is, de mate waarin de mens verantwoordelijk is voor een bepaalde situatie, mee te wegen.

Als de belangen van mensen en dieren conflicteren door menselijk handelen, denk ik dat de belangen van dieren in zo'n geval zwaarder moeten worden meegewogen. Zo is er meer respect voor de morele waarde die dieren hebben in de maatschappij. Verder moet worden overwogen of het wel juist is dat we dieren voor bepaalde doeleinden gebruiken, wanneer we de belangen van dieren ook moreel van waarde vinden. Naar mijn mening zou er bij de afweging van belangen, door beleidsbepalers, strenger gekeken moeten worden naar de noodzakelijkheid van bepaalde vormen van diergebruik. Dit kan aan de ene kant door per situatie af te wegen of er alternatieven mogelijk zijn, die minder lijden veroorzaken.

Aan de andere kant moeten de belangen van dieren gelijkwaardig worden meegewogen. Zo is het nu toegestaan konijnen te houden en te doden, zodat hun vacht gebruikt kan worden voor het maken van kleding. Het belang voor mensen is in dit geval, afgezien van de werkgelegenheid en economische voordelen, vooral het hebben van een product waar ze plezier aan ontlenden. Ook al heeft bont een functie voor de mens als kleding, is het vooral de luxe van het bont die de consument plezier oplevert. Er zijn immers veel alternatieven die dezelfde functionele eigenschappen kunnen bieden als kleding met bont. Konijnen worden dus gehouden en gedood zodat ze kunnen voorzien in een luxe behoefte. Ik vind dat de belangen van de consument in dit geval niet rechtvaardigen, dat de belangen van konijnen als minder van belang worden geacht. Als we de belangen van konijnen en mensen moreel gezien als even waardevol beschouwen, is het onverdedigbaar dat de wens voor een luxe product zwaarder weegt dan het belang niet gedood te worden. Het houden van konijnen in deze context verschilt in mijn optiek significant, van het houden van konijnen als gezelschapsdieren. Het houden van een konijn als gezelschapsdier kan ook worden aangemerkt als een luxe om plezier aan te beleven. Het is in deze context wel zo dat zwaarwegende belangen van dieren minder worden geschaad dan in een situatie waar dieren bijvoorbeeld worden gedood. In veel gevallen worden de belangen van de huisdieren juist beter behartigd in deze context, zodat beide partijen profiteren.

Daarom is het mijns inziens van belang dat de overheid een aantal contexten waarin dieren worden gehouden, herevalueert om te bepalen of de belangen van dieren wel in voldoende mate worden meegewogen. In de situaties waarin wordt bepaald dat het verantwoord is dieren te houden voor een bepaald doel, zal duidelijke regelgeving moeten worden geformuleerd om het welzijn van de dieren te waarborgen.

Ook de relatie tussen mens- en dier kan moreel van betekenis zijn, bij de verplichtingen van mensen jegens dieren. Dit heeft als consequentie dat er bij het formuleren van regelgeving niet vanuit kan worden gegaan dat men aan ieder dier dezelfde zorg biedt. Er moeten algemeen geldende verplichtingen zijn naar alle dieren toe, die kunnen worden aangevuld met specifieke verplichtingen voor bijvoorbeeld huisdieren. Zo leidt de relatie tussen mens-en dier tot meer morele verantwoordelijkheid voor specifieke dieren, in plaats van minder verantwoordelijkheid voor alle dieren.

Ook moeten er specifieke regels worden opgesteld voor de omgang met dieren op basis van de mate van afhankelijkheid. Zo zou men bijvoorbeeld kunnen stellen dat iemand die een kat aanrijdt, deze kat vervolgens diergeneeskundige zorg moet bieden. Door toedoen van menselijk handelen is deze kat afhankelijk van de mens geworden en zal de mens dus meer specifieke zorg moeten bieden.

Om dit te realiseren kan algemeen geldende regelgeving ten aanzien van dieren worden aangevuld met specifieke, concrete regels voor de omgang met dieren in een bepaalde context. De relatie tussen mens en dier en de mate waarin dieren van mensen afhankelijk zijn, spelen hierin een belangrijke rol. Het is wel zaak dat deze specifiekere regels niet ten koste gaan van de naleving van de algemeen geldende verplichtingen naar alle dieren. We hebben jegens alle dieren dezelfde morele verplichtingen, alleen moeten we deze afhankelijk van de context, een verschillende praktische invulling geven.

Dankwoord

Ik wil hierbij graag van de mogelijkheid gebruik maken mijn begeleider dr. Franck Meijboom te bedanken. Hij heeft me geholpen bij het afbakenen van het onderwerp van mijn onderzoek. Ook heeft hij me waar nodig bijgestuurd om te voorkomen dat ik te ver van de essentie van het onderwerp af zou dwalen. Tevens wil ik drs. Henny van Rij van het Ministerie van EZ bedanken voor de tijd die ze heeft vrijgemaakt om de totstandkoming van een beleid met betrekking tot dieren voor mij inzichtelijker te maken. Het door haar geschreven boekje *Ethiek in beleid* heeft mij meer overzicht gegeven over de positie van morele kwesties bij het formuleren van een beleid en regelgeving.

Referenties

1. RIVM: Huisdieren [Internet] [cited 2013 04/23]. Available from: http://www.rivm.nl/Onderwerpen/Onderwerpen/Z/Ziek_door_dier/Besmettingsroutes/Huisdieren.
2. Nederlandse Vereniging voor Veganisme [Internet] [cited 2013 04/23]. Available from: <http://www.dierenwelzijn-nederland.nl/veganisme/>.
3. Nederlandse Vereniging van Dierentuinen: Bijna 10 miljoen bezoekers in de dierentuinen in 2012! [Internet] [cited 2013 04/23]. Available from: <http://www.nvddierentuinen.nl/2013/01/07/bijna-10-miljoen-bezoekers-in-de-dierentuinen-in-2012/>.
4. Vereniging Samenwerkende Kinderboerderijen Nederland: Kinderboerderijen in Nederland 2012 [Internet] [cited augustus 2012]. Available from: http://www.groenkennisnet.nl/gezelschapsdieren/Documents/Kinderboerderijen_2012_vSKBN.pdf.
5. van Rij H. Ethiek in beleid; waarden wegen met gevoel en verstand. Den Haag: Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie; 2011. .
6. Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie i.s.m het Ethiek Instituut van de Universiteit Utrecht. Eindverslag, project rechtvaardiging voor het houden van dieren. ; 2012.
7. Nederlandse Vegetariërsbond [Internet] [cited 2013 04/26]. Available from: <http://www.dier-natuur-milieu.nl/vegetariers/>.
8. Animalverhuur [Internet] [cited 2013 04/26]. Available from: <http://www.animalverhuur.nl/animalverhuur>.
9. Dierenbescherming: Dieren ter vermaak [Internet] [cited 2013 04/26]. Available from: <http://www.dierenbescherming.nl/dieren-ter-vermaak>.
10. Wilde dieren de tent uit [Internet] [cited 2013 04/26]. Available from: <http://www.wildedierendetentuit.nl/over-ons/over-ons>.
11. Vereniging Nederlandse Circus Ondernemingen: Dieren horen bij het circus [Internet] [cited 2013 04/26]. Available from: <http://www.vnco.info/dieren>.
12. Nederlandse Thom Barends wint internationale bontprijs [Internet] [cited 2013 04/26]. Available from: http://www.fashionunited.nl/Nieuws/Leads/Nederlandse_Thom_Barends_wint_internationale_bontprijs_2013030638536/.

13. Bont voor dieren [Internet] [cited 2013 04/26]. Available from: <http://www.bontvoordieren.nl/organisatie>.
14. Partij voor de Dieren [Internet] [cited 2013 04/26]. Available from: <https://www.partijvoordedieren.nl/departij/organisatie>.
15. Stichting Informatie Dierproeven: Konijnen [Internet] [cited 2013 04/26]. Available from: <http://www.informatiedierproeven.nl/konijnen>.
16. Rommers J, van Galen M, Bokkers E. De productie van en handel in konijnenbont in de Europese unie. Wetenschapswinkel Wageningen UR; 2007. Report nr 236.
17. Bellows M. Categorizing humans, animals, and machines in Mary Shelley's Frankenstein. University of Rhode Island; 2009.
18. Descartes R. Discourse on the method of rightly conducting one's reason and seeking truth in the sciences. ; 2005.
19. Rousseau JJ. What is the origin of inequality among men and is it authorised by natural law? Chambéry: ; 1754.
20. Kant I. Duties to animals. In: Susan Armstrong, Richard Botzler, editors. Environmental ethics; divergence and convergence. Boston: McGraw Hill; 1993. .
21. Favre DS, Tsang V. The development of anti-cruelty laws during the 1800's. Detroit College of Law Review 1993;1993(1).
22. Kreilkamp I. The ass got a verdict: Martin's act and the founding of the society for the prevention of cruelty to animals, 1822. Britain, Representation and Nineteenth-Century History [Internet]. :04/28. Available from http://www.branchcollective.org/?ps_articles=ivan-kreilkamp-the-ass-got-a-verdict-martins-act-and-the-founding-of-the-society-for-the-prevention-of-cruelty-to-animals-1822.
23. Society for the Prevention of Cruelty to Animals [Internet] [cited 2013 04/28]. Available from: <http://www.sPCA.org.nz/AboutUs/history.aspx>.
24. The History of Human-Animal Interaction, British Law Takes Hold [Internet] [cited 2013 05/02]. Available from: <http://www.libraryindex.com/pages/2154/History-Human-Animal-Interaction-BRITISH-LAW-TAKES-HOLD.html>.
25. de Bordes EC. Dieren in het geding, een juridisch-historische analyse van het verbod op dierenmishandeling. Universiteit Utrecht; 2010.
26. Dierenbescherming: Geschiedenis [Internet] [cited 2013 05/02]. Available from: <http://www.dierenbescherming.nl/geschiedenis>.

27. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Nota dierenwelzijn. ; 2007.
28. Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk. Rijksoverheid en dierenbescherming. ; 1981. Report nr ISBN 9012036453.
29. Verdrag Van Amsterdam, Protocol Betreffende De Bescherming En Het Welzijn Van Dieren, (1997).
30. Tweede Kamer der Staten Generaal. Memorie van toelichting bij het wetsvoorstel wet dieren. 's Gravenhage: Sdu uitgevers; 2008. Report nr 31 389 nr 3.
31. Wet Dieren, (2011). Available from:
http://wetten.overheid.nl/BWBR0030250/geldigheidsdatum_03-05-2013
32. Gezondheids- En Welzijnswet Voor Dieren, (1992). Available from:
http://wetten.overheid.nl/BWBR0005662/geldigheidsdatum_03-05-2013
33. Flora- En Faunawet, (1998). Available from:
http://wetten.overheid.nl/BWBR0009640/geldigheidsdatum_03-05-2013
34. Wet Op De Dierproeven, (1977). Available from:
http://wetten.overheid.nl/BWBR0003081/geldigheidsdatum_03-05-2013
35. Palmer C, Sandoe P. Chapter 1: Animal ethics. In: M. C. Appleby, J. A. Mench, I. A. S. Olsson, B. O. Hughes, editors. Animal welfare. 2nd ed. ; 2011.
36. Carruthers P. Against the moral standing of animals. ;Essay.
37. Humphreys R. Contractarianism: On the incoherence of the exclusion of non-human beings. PERCIPI [Internet]. [revised 2008;2:28-38. Available from http://www.personal.ceu.hu/percipi/archive/200802/03_rh.pdf.
38. Driver J. The history of utilitarianism. Stanford Encyclopedia of Philosophy [Internet]. [revised 2009 Available from <http://plato.stanford.edu/entries/utilitarianism-history/>.
39. Bentham J. An introduction tot the principles and morals of legislation. ; 1781. .
40. Bentham J. Chapter 17: Of the limits of the penal branch of jurisprudence. In: An introduction tot the principles of morals and legislation. Oxford: Clarendon Press 1907 ed. ; 1789. .
41. Francione GL. Animal rights theory and utilitarianism: Relative normative guidance. Between the Species [Internet]. [revised 2003(3)Available from <http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1054&context=bts>.

42. Singer P. Equality for animals? In: Practical ethics. Cambridge: ; 1979. .
43. Regan T. Chapter 1. In: The case for animal rights. ; 1983. .
44. Francione GL. The abolition of animal exploitation. In: The animal rights debate, abolition or regulation? New York: Columbia University Press; 2010. .
45. McEwan A. Martha nussbaum's capabilities approach for non-human species: A preliminary critique. James Cook University.
46. Dela Cruz Bernabe R. An investigation on the aristotelian foundations of martha nussbaum's capabilities approach and the disability issue utilizing nussbaum's earlier works on aristotle. Linkopings Universitet; 2006.
47. Keulartz FWJ, Swart JAA. De intrinsieke waarde van dieren in performance-praktijken. Animal Sciences Group van Wageningen UR; 2009. Report nr 216.
48. Meijboom FLB. Houden van dieren, over morele rechtvaardiging, doelen en waarden bij het houden van dieren. Ethiek Instituut Universiteit Utrecht; 2012.
49. Dierenwelzijn: de Diergeneeskundige Positie [Internet]; c2009 [cited 2013 05/02]. Available from: <http://www.uu.nl/faculty/veterinarymedicine/nl/profielenmissie/standpunt/en/standpuntdierenwelzijn/Pages/default.aspx>.
50. Rivas T. Bewustzijn bij dieren. Antropologische Verkenningen 1991;10(2):32,33-40.
51. Stafleu FR, Rivas E, Rivas T, Vorstenbosch J, Heeger FR, Beynen AC. The use of analogous reasoning for assessing discomfort in laboratory animals. Animal Welfare 1992;1(2):77,78-84.
52. Five freedoms [Internet]; c2011 [cited 2013 05/02]. Available from: <http://www.defra.gov.uk/fawc/about/five-freedoms/>.
53. Yeates JW, Main DCJ. Assessment of positive welfare, a review. The Veterinary Journal 2008;175(3):293,294-300.
54. Boissy A, et al. Assessment of positive emotions in animals to improve their welfare. Physiology & Behavior 2007;92:375,376-397.
55. Bradburn NM. The structure of psychological well-being. Chicago: ALDINE Publishing Company; 1969. .
56. Blokhuis HJ. International cooperation in animal welfare: The welfare quality project. Acta Veterinaria Scandinavica 2008;50.

57. Raad voor Dierenaangelegenheden. Dierenwelzijn en diergezondheid op megabedrijven in nederland. ; 2008. Report nr RDA 2008/02.
58. Ohl F, van der Staay FJ. Animal welfare: At the interface between science and society. *The Veterinary Journal* 2012;192(1):13,14-19.
59. Grondwet, (1815). Available from:
http://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/geldigheidsdatum_03-05-2013
60. Rollin BE. Reasonable partiality and animal ethics. *Ethical Theory and Moral Practice* 2005;8:105,106-121.
61. Vleesproductie; aantal slachtingen en geslacht gewicht per diersoort [Internet]; c2013 [cited 2013 05/02]. Available from:
<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=7123SLAC>.
62. Goering S. Choosing our friends: Moral partiality and the value of diversity. *Journal of Social Philosophy* 2003;34(3):400,401-413.
63. Raad voor Dierenaangelegenheden. Zorgplicht natuurlijk gewogen, over het welzijn van semi- en nietgehouden dieren. ; 2012. Report nr RDA_2012-02.
64. Swart JAA, Keulartz FWJ. Wild animals in our backyard, a contextual approach to the intrinsic value of animals. *Acta Biotheoretica* 2011;59:185,186-200.